

Kültürel Mirasın Tarihi ve Korunması

kümTak

DEÜ MİMARLIK FAKÜLTESİ KORUMA DERGİSİ

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kumtak>

Kentsel Belleğin Somut Göstergesi Olarak Bellek Mekanlarının Korunması: Mudanya Örneği*

Conservation of Memory Spaces as Tangible Manifestations of Urban Memory: The Case of Mudanya

Aylin KALP ¹

Araştırma Makalesi

Başvuru: 14.03.2025; Revizyon: 15.04.2025; Kabul: 21.04.2025; Yayın: 31.10.2025

ÖZ

Bu çalışma, kolektif belleğin mekânsal dinamiklerle olan karşılıklı ilişkisini Mudanya örneği üzerinden analiz ederek, kentsel dönüşüm süreçlerinin bellek yitimine etkisini sistematik bir çerçevede ortaya koymuştur. Assmann'ın kültürel bellek kuramı ışığında, mekânın yalnızca fiziksel bir zemin değil, aynı zamanda kimlik inşasının ve kolektif aidiyetin simgesel bir taşıyıcısı olduğu görülmüştür. Mudanya'da Girit ve Yerli mahallelerinin iç içe geçen kültürel kodları, ortak bir kent kimliğinin oluşumunu beslerken, 1950 sonrası sanayileşme ve nüfus hareketliliği gibi makro ölçekli değişimler, bu organik dokunun parçalanmasına yol açmıştır. Bu süreç, bellek mekânlarının işlevsizleştirilmesi ve yeni yaşam pratiklerinin dayattığı homojenleşme ile kolektif hafızanın "yapay itkilerle" yeniden üretilmesi riskini beraberinde getirmiştir. Çalışmanın bulguları, kentsel planlama politikalarında bellek odaklı bir perspektifin benimsenmesinin önemini vurgulamaktadır: Mekânın tarihsel katmanları korunmadığında, kimliğin ontolojik temelleri de silikleşmekte ve gelecek tahayyülleri geçmişle bağ kurmaktan yoksun kalmaktadır. Bu bağlamda, Mudanya özelinde yaşananlar, küresel ölçekte hızlanan kentleşme pratiklerinin bellek üzerindeki yıkıcı etkilerine dair kritik bir uyarı niteliği taşımaktadır. İleride yapılacak çalışmalar, benzer olguların karşılaştırmalı analiziyle kültürel bellek ve sürdürülebilir kentsel gelişim arasındaki dengenin nasıl sağlanabileceğine odaklanmalıdır. Sonuç olarak, bu araştırma, mekânın yalnızca bir "sahne" değil, aynı zamanda belleğin diri bir "aktörü" olduğunu hatırlatarak, kentsel politikaların ontolojik ve epistemolojik boyutlarının yeniden düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kentsel bellek, bellek mekanları, kolektif bellek, sözlü tarih

* Bu çalışmada elde edilen veriler, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2019-2020 öğretim yılı PLN 4122 Şehir Planlama Projesi IV dersi kapsamında, Doç. Dr. Öğr. Üyesi Neslihan KARATAŞ, Doç. Dr. Öğr. Üyesi Neriman Yörür ve Doç. Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK yürütücülüğünde tamamlanan Toplumsal Belleğe Dayalı Bilginin Plan Kararlarına ve Kentsel Tasarıma Aktarılması: Mudanya Örneği, lisans bitirme çalışmasına dayanmaktadır.

¹ Şehir Plancısı, aylinnkalp@gmail.com

ABSTRACT

People's narratives about the place are shaped by referring to all the symbols and rituals they associate with the place in their memory. Therefore, space is seen as a storehouse of meaning in collective memory, but this understanding between space and collective memory is not enough. In order for a fact to take place in the memory of a society, it needs a person, place and event. In order for this fact to remain in the memory of the society, it must be transmitted as a lesson, a concept and a symbol and become a part of the thought system of the society. Urban space, as a structure where social life is shaped, contains the concrete indicators of collective memory. This relationship between memory and space is organised in the form of urban memory and embodies the common memory of the city dwellers with spatial elements. This is where the power of space to create or destroy urban memory comes from. In this study, the relationship between memory and space is tried to be discussed as a memory preservation problem based on the researches of Assmann, Halbwachs and Connerton, the changes in urban space and their effects on urban memory. In this direction, Mudanya, which was selected as the study area, constitutes a good example in terms of analysing the memory spaces of groups belonging to different cultures. In this context, oral history interviews with the sources who undertake the urban memory of Mudanya constitute the basic data of the study. By creating memory maps with the references obtained as a result of the interviews, it was tried to identify the memory places that create the collective memory of the urbanites. In the light of the narratives of the individuals, the impact of the changes in the urban space on the collective memory has been tried to be discussed through the importance of protecting the memory places.

Keywords: Urban memory, memory spaces, collective memory, oral history

1.Giriş

Kentler insan faaliyetlerinin sofistike hale geldiği, büyük insan kalabalıklarının farklı düzeyde üretim faaliyetinde bulundukları fiziki bir alan olarak ortaya çıkar. Fakat kentler bir fiziksel mekândan, bir boşluğu dolduran genişlikten çok daha fazlasıdır. Kent, içinde bir bellek yaratır ve bu belleği çağlar boyunca birikime ve değişime uğratır.

Bir gerçeğin toplumun belleğinde yer edinebilmesi için kişi, yer ve olaya ihtiyacı vardır. Bu gerçeğin toplumun belleğinde kalabilmesi için ise onun bir ders, kavram ve bir sembol olarak aktarılması ve toplumun düşünceler sisteminin bir parçası haline gelmesi gerekir. Bu bağlamda bellek mekanla ilişkili olarak anlam kazanmaktadır. Mekânın içinde barındırdığı, zaman içinde şekillenen somut izler ve imgeler, varlığını birtakım ritüeller üreterek, grupların iletişimi üzerinden sürdürmektedir. (Assmann, 2022) Bireysel olan bellekle toplumsal olan bellek birbirinden açık bir şekilde ayrılamaz, bu iki kavram farklı yapılara sahip olsa dahi benzer biçimlerde işlemektedir. Kişinin belleği toplumsal belleğin izlerinin kendi anlam çerçevesinde işlenmesiyle oluşur ve aynı zamanda toplumsal belleğin üretiminin parçası haline gelir. Bu bağlamda kentler içinde kolektif bir bellek yaratır. Kentsel bellek olarak tanımlayabileceğimiz bu olgu siyasi, ekonomik, kültürel etkiler ile sürekli bir değişim ve dönüşüm içindedir. Siyasi, ekonomik ve kültürel değişimlere sahne olan mekân bu özelliğiyle kentsel belleğin izlerini taşır.

Bellek bir birikim olarak ele alınabileceği gibi kendisine dair her şeyin yok olabileceği ve unutulacağı kuşaklar da ortaya çıkarılabilir. Mekânın, kolektif belleğin üretildiği alan olmaktan uzaklaşması kentsel belleği alt üst ederek bellek yıkımına yol açabilmektedir. Çalışmanın amacını toplumsal dönüşümlerin kent mekanındaki izlerini kentsel bellek üzerinden tariflemek ve belleğin üretim alanı olarak kentsel mekânın yaşadığı dönüşümlerin kentsel belleğin korunmasına etkileri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda bellek mekanlarının tespitinde ve bu mekanların değişim ve dönüşüm sürecini izlemede sözlü tarih yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma alanı olarak seçilen Mudanya, farklı gruplara ait kültürel izleri bir arada taşıması ile çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Osmanlı döneminde Rumların ve Müslümanların bir arada yaşadığı kentte mübadele ile Rumların yerini Yunanistan'dan gelen aileler almıştır. Dolayısıyla kent farklı etnik grupların birlikte yaşadığı ve kenti birlikte şekillendirdiği dönemlere tanıklık etmiştir. Mudanya özelinde yaşanan bu dönemsel değişim, kentsel belleğin kendini sürekli yeniden üretme kabiliyeti çerçevesinde yeniden düşünülmelidir.

2. Kentsel Bellek ve Kentsel Mekân İlişkisi

Bellek, pek çok biçime ve kavrayış zeminine sahip olmakla birlikte “kişisel ve toplumsal bir külliyat yaratımı” olarak ele alınabilmektedir (Sümer, 2024). Bellek, unutmama ve hatırlama edimleri arasında salınan ve diyalektik bir biçimde birbirinin üzerine genişleyen yapılarla “imgesel olarak yapabilmek kabiliyeti” olma özelliği taşımaktadır (Sümer, 2024). Belleğin mekanla kurduğu ilişki de bundan farksız değildir. Fiziki bir boşluğu doldurmanın ötesinde mekân, kentin içinde kurulan yaşam deneyiminin gözlemcileri ve toplumsal aktörler tarafından bir imge biçiminde yeniden üretilir. Bu bağlamda Al'ın (2011) belirttiği gibi kentsel imgeler ve bunların taşıdığı anlamlar, geçmişin şimdiyle kurduğu özel bir ilişki biçimidir. Bu ilişki aynı zamanda “toplumsal kimliği şekillendiren bir takım olay ve durumları sürekli anımsatarak, kitlesel bir davranış stratejisinin de gelişmesini sağlarlar.” (Al, 2011). Belleğin temel birimlerinden biri olan Kolektif bellek genellikle, grupların hatırlanmaya değer olarak atfettiği geçmişteki anıları ve bunların somut göstergeleri olarak kavranır. Assmann (2022, s. 46) bu durumu şu sözlerle ortaya koymaktadır: “Düşünce ne kadar soyut bir eylem ise, hatırlama o kadar somuttur.”. Dolayısıyla mekân, kolektif belleğin bir anlam deposu olarak görülür fakat mekân ve kolektif bellek arasındaki bu kavrayış yeterli değildir. Toplumsal belleğin önemini ve belleğin toplumsal yolla kuruluş biçimlerini inceleyen Halbwachs (2023), belleği sosyal bir olgu olarak ele almaktadır. Halbwachs'a göre bellek bireyde özel bir konuma sahiptir, fakat bellek, toplumsal olarak belirlenen bir yapıdır. Belleğin ve hatırlamanın öznesi birey dahi olsa, belleği ve hatırlamayı kurgulayan, dinamik kılan yapı, toplumsal çerçeve içinde gerçekleşmektedir (Halbwachs, 2023). Al'a (2011) göre mekân, “sınırlanmış bir bölgeyi çağrıştırmının ötesinde, birtakım anlamlar içeren, sosyal ilişkilerinin ve bu ilişkilerin gerektirdiği aidiyetle bağlanan, bir kimlikle özdeşleştirilen ve bu kimlikle beraber donatıların içinde yer aldığı, kavramsal bir düzleme tekabül eder.” Ayrıca Al (2011) kentsel imgelerin birtakım fiziki niteliklerin de ötesinde, “tarihine, geçirdiği değişimlere, bireyler tarafından kullanılış şekline ve gündelik hayat içerisindeki yerine dair bilgi” verdiğini ortaya koymaktadır. Öz olarak Al'ın “Kentsel mekânın toplum bireylerinin kullanımından çekilmesi” olarak nitelendirdiği, kamusal alanın, ortak imge üretim mekanlarının tarihsel biçiminden kopararak toplumla kurduğu ilişkinin dejenere hale getirilmesiyle kent imgesini ve kent belleğini yeniden üreten aktörlerin, üretim mekanizmalarının yok edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu bellek yıkımı kentin her türlü üretim kabiliyetinin tekdüze hale getiren bir dizi süreçle ilişki içindedir.

Assmann'a (2022) göre düşünceler belleğin bir parçası olmadan önce bir algılama aşaması yaşanır. “Bu işlem kavram ile görüntünün, ayrılması imkânsız biçimde birbirinin içinde erimesi ile gerçekleşir.” (Assmann, 2022). Dolayısıyla bir gerçeğin toplumun belleğinde yer edinebilmesi için; kişi, yer ve olaya ihtiyacı vardır. Bu gerçeğin toplumun belleğinde kalabilmesi için ise onun bir ders, kavram ve bir sembol olarak aktarılması ve toplumun düşünceler sisteminin bir parçası haline gelmesi gerekir. Assmann, kavramlar ve deneyimler arasındaki paylaşımı “hatırlama figürleri” olarak tanımlamaktadır. Hatırlama figürlerini üç özellik üzerinden sınıflandırır: zaman ve mekâna bağlılık, gruba bağlılık ve tarihin yeniden kurulması.

2.1. Zaman ve Mekâna Bağlılık

“Hatırlama figürleri belli bir mekânda cisimleştirilmek ve belli bir zamanda güncelleştirilmek isterler, yani coğrafi ya da tarihi anlamda olmasa da her zaman somut bir mekânda ve zamana dayanırlar.” (Assmann, 2022: 46). Aynı zamanda Al (2011), zaman ve mekân algısının, bireyin dış dünyayla kurduğu

bir ilişki biçiminin de tezahür etmesinin yanında bireylerin içinde bulundukları güncel durumun verilerini belleğinde tutarak bir aidiyet hissi geliştirdiğini de ortaya koymaktadır. Farklı gruplar için farklı ölçekteki sınırlar mekânsal hatırlamanın çerçevesini oluşturmaktadır. Örneğin köylüler için kırsal, kentliler için metropoller ya da daha dar bir grup olan aile için ev, hatırlamanın çerçevesidir. Mekânı yaratan maddi unsurlar, benliğinin destekleyicisi ve taşıyıcısıdır, bu maddi unsurlar sahip oldukları niteliklerle toplumun sosyal gerçekliklerini oluştururlar. “Kendini grup olarak sağlamlaştırmak isteyen her topluluk sadece içsel iletişim biçimlerinin sahnesi olarak değil, aynı zamanda kimliklerinin sembolü ve hatıralarının dayanak noktası olarak bu tür mekanları yaratmak ve garanti altına almak ister.” (Assmann, 2022: 47). Bu anlamda bellek somutlaştırılma limitine hareket etme eğiliminde, bir mekân ihtiyaç duyar. Connerton (2019, s. 67) ise belleğin mekân ve ritüellerle kurduğu ilişkiyi şu sözlerle belirtmektedir: “Anılarımızı, bizi kuşatan maddeler ortamına bağlayarak koruruz. Onları canlandırmak istersek, ilgimizi toplumsal uzamlara yönelmemiz gerekir”. Assmann bu somutlaştırmayı şöyle açıklamıştır: “Grup ve mekân bir arada, sembolik bir ortak yaşam kurarlar; grup kendi mekanlarından ayrı düşse de bu birlikteliği, kutsal mekanları sembolik olarak yeniden üreterek yaşatır.” (Assmann, 2022: 47).

2.2. Gruba Bağlılık

“Toplumsal bellek, onu taşıyanlarla birlikte vardır ve gelişigüzel devredilemez. Bu yüzden sadece somut mekân ve zaman değil, aynı zamanda, bizim ifademizle somut kimliktir.” (Assmann, 2022: 48). Assmann’a göre toplumsal belleğin zaman ve mekân kavramları, toplumun sosyal yaşamı içerisindeki iletişim biçimleri ile oluşmaktadır. “Kendini ortak anıları olan bir toplum olarak kuran sosyal grup, geçmişini özellikle iki noktada korur: kendine özgülüğü ve sürekliliği.” (Assmann, 2022: 48). Toplumun kendisi için yaratmış olduğu bu ortak imge, dışarıya karşı farklılıklarını korurken içeriye dönük olarak önemsizleşir. Ortak kimlik bilinci dışarıya dönük farklılıkları, içeriye dönük benzerlik ve süreklilikleriyle zaman içerisinde gelişir ve korunur. Toplumlar varlıklarının sürekliliğini korumak için, değişimleri görmemeye ve tarihi değişmez bir süreklilik olarak algılamaya çalışırlar (Assmann, 2022: 48).

2.3. Tarihin Yeniden Kurulması

“Toplumsal belleğin gruba özgülüğü ile yakından ilişkili bir başka önemli özelliği yeniden kurulabilmesidir. Bununla kastedilen, hiçbir belleğin geçmişi olduğu gibi korumasının mümkün olmadığı, aksine ondan geriye ancak ‘grubun her dönemde kendi bağlamına özgü olarak yeniden kurabildiği biçiminin’ kalacağıdır.” (Assmann, 2022: 49). Dolayısıyla belleğin, geçmişte olduğu gibi kalmayacağını, kurulan yeni toplumsal ilişkiler çerçevesinde yeniden örgütleneceğini söyleyebiliriz. Bu durum geçmişin yerine başka bir geçmiş koymak olarak anlaşılmamalıdır, yalnızca o zamana kadar varlığını sürdürmüş başka gruplardan, farklı bir geçmiş dolayısıyla farklı bir bellek alma anlamına gelmektedir. Nora’ya (2022, s. 39) göre: “hafıza mekanları, anlamlarının sürekli depreşmesi ve dallarının önceden kestirilemez biçimde uzamasıyla sürekli dönüşüme açık olarak yaşarlar.” Bu bağlamda toplumsal belleğin geriye ve ileriye doğru olmak üzere iki farklı düzlemde işlediğini söyleyebiliriz. “Bellek sadece geçmiş kurgulamakla kalmaz, aynı zamanda şimdi ve geleceğin deneyimlerini de organize eder.” (Assmann, 2022: 49).

Bu bağlamda Assmann, geçmişin iki düzeyinin grubun belleğinde sürekli bir geçiş gösterdiğini söyler. Geçmişe ilişkin bu iki farklı kaydı iletişimsel bellek ve kültürel bellek olarak tanımlamaktadır. İletişimsel bellek en sade haliyle yakın geçmişe ilişkin anıları kapsar ve bu anılar kuşağa özgüdür. Kültürel bellek ise iki farklı tarzda işlemektedir: kökensel hatırlama ve biyografik hatırlama. “İletişimsel bellek yakın geçmişe ilişkin anıları kapsar. Bunlar kişinin çağdaşları ile paylaştığı anılardır. Bunun en tipik örneği kuşağa özgü bellektir. Bu bellek tarihi olarak grupla bağlantılıdır, zamanla oluşur ve zamanla yok olur; daha açık ifade edersek taşıyıcıları ile sınırlıdır.” Assmann, iletişimsel bellek ve kültürel belleğin birçok yönden iç içe geçmiş olduklarını fakat işlevsel yönden önemli noktalarda ayrıldıklarını öne sürmektedir. Assmann’a göre toplumsal bellek iki tarzda işler: “...1) kökeni göz önünde tutan kökensel hatırlama

tarzında; 2) kişinin özel deneyimleri yani ‘yakın geçmiş’i’ni göz önünde tutan biyografik hatırlama tarzında.” (Assmann, 2022: 58). Kökensel hatırlamada grup, dille ve dil dışı araçlarla yaptığı her türlü nesneleştirmeyle simgeye başvurur. Bu simgeler törenler, danslar, anlatılar, desenler, giysi, takı, dövmeler, yollar, resimler, mekanlar ve benzeri olabilir. Biyografik hatırlama tarzının sosyal alışverişe dayanan dinamiği doğal olarak ilerleme gösterirken kökensel hatırlama yapay bir itkiye ihtiyaç duymaktadır. Bu durum da kültürel belleğin kurumsallaşması sorununu yaratmaktadır.

Assmann’ın kültürel bellek kavramı geçmişle kurulan özel bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. “Kültürel bellek geçmişin belli noktalarına yönelir. Geçmiş onda olduğu gibi kalmaz, daha çok anın bağlandığı sembolik figürlerde yoğunlaşır. (...) Kültürel bellek için, gerçek değil hatırlanan tarih önemlidir. Hatta kültürel bellek gerçek tarihin, hatırlanan tarihe ve ardından efsaneye dönüştüğü söylenebilir. (...) Grubun iletişimsel belleğe katılımı belirsizdir.”. Grubun içerisinde yer alan iki kişiden biri daha az diğeri daha fazla bilgiye sahip olabilir örneğin yaşlı bir bireyin iletişimsel belleğe olan katkısı bir çocuktan daha fazla olabilir çünkü anıları daha geçmişe gidebilmektedir. Kültürel bellekte ise böyle bir durumdan söz etmek mümkün değildir, buradaki belleğe katılım daha belirgindir. Anlatıcının görevi halihazırda belleği korumaktır. Tarihte farklı toplumlarda kültürel belleğin özel taşıyıcıları olmuştur. Örneğin, Griot’lar Afrika’da kültürel belleğin tarihsel koruyucusu olmuşlardır. Aynı şekilde şamanlarda ‘bard’ olarak adlandırılan ozanlar, rahipler, öğretmenler ve yazarlar... Kültürel bellek kendiliğinden yayılmaz, sınırları vardır. Dolayısıyla kültürel belleğe katılım belirsiz yapıda değildir. (Assmann, 2022: 61-64)

Assmann kültürel belleği gündelik olmayan olayların hatırlanma organı olarak tanımlamaktadır. Kültürel belleği biçimlendirilmiş olması yönüyle iletişimsel bellekten ayırır. Bu biçimler kültürel belleğin doğası gereği yaratmış olduğu nesneleştirmelerdir. Danslar, oyunlar, gelenekler, resimler, yeme-içme, mekanlar, geleneksel giysiler, takılar ve benzeri şeyler grubun kendini canlandırmasının ve kendine güvenini arttırmasının nesnelerini yani sembollerini oluştururlar. (Assmann, 2022: 65-68)

Mekân da kültürel belleğin bir aracı olarak hatırlamanın temelini oluşturur. Bu olgu için “bellek mekanları” kavramı kullanılabilir. Pierre Nora’nın çalışmalarında başlık olarak kullandığı “hafıza mekanları” alışıldık anlamdaki bir mekândan söz etmese bile belleğin içine nüfuz ettiği bir nesnedir. Nora’nın hafıza mekanları, maddi, sembolik ve işlevsel anlamları içerisinde barındıran, somut göstergelerdir (Nora, 2022). Burada belleği mekâna yüklenmiş basit bir anlam olarak görmemek gerekir. Connerton’a (2021) göre: “Belirli türdeki mekanların bellekleri belirli eğilimleri besler.”. Dolayısıyla mekânı farkında olmadan, gündelik hayatın içinde, onu gelecekte hatırlama ihtiyacı hissetmeden tecrübe ederiz. Farkında olmasak bile hep vardır, hayatın bir gerçeği ve sıradan bir olgusu olarak karşımıza çıkar. Mekânın kültürel belleğin aktarımındaki gücü de buradan gelmektedir. Toplumsal değişimlere açıktır, kendini yeniden üreterek belleğin parçası olmaya devam eder (Connerton, 2021).

Mekâna uzanan kolektif bellek; kültürel, siyasal ve ekonomik pek çok parametreden etkilenerek, diyalektiğe açık bir şekilde değişip dönüşmektedir. Tarih, tarih yazıcılığı etkisinden bağımsızlaştırılamadığı gibi bellek de insan edimlerinden bağımsızlaşamamaktadır. Bu bağlamda toplumsal değişimlerin farklı kültürel belleklere sahip grupları ne biçimlerde etkilediğini incelemek, tüm bellek sürecinin bütün yapılarıyla ortaya konmasını gerektirmektedir.

3. Kentsel Belleği Yorumlamada Bir Yöntem Olarak Sözlü Tarih

Birçok tarih araştırmasında olduğu gibi kent tarihi ve kent belleği araştırmalarında da yazılı kaynaklar ve mekanların maddi kültürel unsurları tarih araştırmalarının temel verisini oluşturmaktadır. Ancak bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen kent belleği araştırmalarında bu iki kaynak kadar önemli bir başka kaynak olan sözlü tarihten yararlanılmıştır.

1960’lı yılların sonlarından itibaren sosyal tarihe olan ilginin artmasıyla sözlü tarih araştırmaları da önem kazanmıştır. Sözlü tarih toplum etrafında kurulmuş bir tarih türüdür. Dolayısıyla herkesi tarihin bir parçası olarak kurgular. Tarihin içine gündelik ve sıradan olan hayatı sokarak tarihin kapsamını

genişletir. Tarih sahnesinde önemli olarak atfedilen kişi ve mekanları değil o ana kadar bilinmeyenleri de tarihin öznesi haline getirir. Bu yeni alanlarda bulunan kanıtlar, tarihsel odağın değişmesine neden olur. (Thompson,1999) Dolayısıyla yazılı kaynaklarda adı geçmeyen pek çok topluluğun görünür olması sağlanırken Thompson'ın (1999) nitelediği gibi “tarih daha demokratik bir hale geliyor.”

Sözlü tarih farklı nesiller ve sınıflar arasında bağlantı kurar. Bu durum ortak değerlerin ortaya çıkmasını sağlayarak, toplumlara bir mekâna, olaya, kişiye ya da zamana ilişkin aidiyet duygusu kazandırır. Bu durum tarihin kabul edilmiş egemen anlatısının yeniden düşünülmesi gerekliliği konusunda baskı yaratır. Kolektif ve bireysel belleğin toplumsal tarihin bir parçası olmasını sağlayarak tarihin toplumsal anlamını değiştirir. Kolektif ve bireysel belleğin oluşması ve anlaşılması, başkalarından bir şeyler öğrenmeyi gerektiren aktif bir sosyal süreçtir. (Thompson,1999)

Hatırlanan geçmişin tarihsel değeri üç şeyden kaynaklanmaktadır. Birincisi, geçmişe dair kimsenin bilmediği, benzersiz bilgilerin sağlanması. İkincisi geçmişin hatırlanması ile bireysel ve kolektif bilincin ortaya çıkarılması. Üçüncüsü, sözlü kaynakların yaşamaktan ve dolayısıyla tarihi sürekli yeniden üretmekten gelen değeri. Sözlü tarihin içinde barındırdığı öznellik tarih araştırmalarında elde ettiğimiz nesnel bulguları değerlendirme biçimimizi sınırlandırarak, toplumların tarihini kendine özgü yaratmasını, tarihin bir öznesi olmasını sağlamaktadır. (Thompson,1999, s:131)

En genel anlamda sözlü tarih gücünü toplumdaki her bireyi tarihin hammaddesi haline getirerek, başka türlü bulunması mümkün olmayacak bir tarih anlatısı yaratmasından alır. Sözlü tarih yöntemi bu çalışmada kullanılarak, yazılı tarih kaynaklarından elde edilemeyecek bir kolektif bellek analizi yapmak amaçlanmaktadır.

Sözlü tarih yöntemi, tarih ve toplum arasındaki ilişkiyi altyapı ve üstyapı ilişkileriyle kurabilmeye imkân sağlamaktadır. Toplumun gündelik yaşam pratikleri ile yakından ilişkili olan kentsel mekân, toplumsal belleğin önemli bileşenlerinden birini oluşturmaktadır (Ünlü, 2017). Bu noktada sözlü tarih, kentsel mekânın, kolektif bellekteki yerini analiz etmede önemli bir araç olarak karşımıza çıkar. Sözlü tarih yöntemi bu çalışmada Mudanya'nın çok katmanlı kültürel yapısının mekanlarla kurduğu ilişkiyi ortaya koyan temel araştırma yöntemi olmuştur. Bu yöntemle bireylerin kişisel yaşam öykülerinden yola çıkılarak makro ölçekte değişim birimleri oluşturulmakta ve değerlendirme imkânı yaratılmaktadır¹.

4. Tarih Araştırmaları

4.1. Mudanya'da Sözlü Tarih Araştırmaları

Belirtilen dolayılarla çalışmanın temel verisini sözlü tarih görüşmeleri oluşturmaktadır. Bu verilerin çoğunluğu 2020 yılında yapmış olduğum “Toplumsal Belleğe Dayalı Bilginin Plan Kararlarına ve Kentsel Tasarıma Aktarılması: Mudanya Örneği” çalışmasından elde edilmiştir. Sözlü tarih görüşmeleri gerçekleştirilmeden önce bir hazırlık aşaması yapılmıştır. Bu aşamada Mudanya'nın tarihine ilişkin yazılı kaynaklara erişilmiştir. Kent Müzesi, yerel fotoğrafçılar ve yerel yazarlardan elde edilen bilgiler ışığında sorular hazırlanmıştır. Görüşme öncesi hazırlanan sorular açık tutulmuş, kişiler soruları yanıtlamak istemediğinde ya da ek anılardan bahsettiğinde müdahale edilmemiştir. Yapılan görüşmelerin transkripti alınarak, detaylı bir değerlendirme ve yorumlama süreci başlamıştır. Bu aşamada tüm veriler titizlikle işlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen verilerin, tarafsız bir değerlendirilmesinin yapılabilmesi ve çalışma alanı olarak seçilen Mudanya'nın çok kültürlü yapısını anlayabilmek için Mudanya'nın yazılı kaynaklardan elde edilen tarihine ayrıca değinilecektir.

¹ Sözlü tarih yönteminin mekanın anlaşılması, yorumlanması ve şekillendirilmesine yönelik kullanımına dair özgün bir çalışma için bkz.: Köksoy Karpaz, G. (2009) Tarihsel Alanlarda Sözlü Tarih Bilgisine Dayalı Kentsel Tasarım Kriterlerinin Oluşturulması: Kemeraltı Anafartalar Caddesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Görüşmeler sırasında tarif edilen kentsel mekanlar, mekanları nitelerken kullanılan kentsel peyzaj öğeleri ve güzergahlar için üç farklı kategori oluşturulmuştur. Yapılan görüşmelerde kişilerin Mudanya anlatılarının belirli sınırlar üzerinden şekillenmesi bu kategorizasyona mahalle sınırlarını eklemeyi de gerekli kılmıştır. Ayrıca görüşmelerde sınırları belli olmayan mekanların tarif edilmesi, kentsel mekanları açık ve kapalı kentsel mekanlar olarak sınıflandırmayı gerekli kılmıştır. Bellek haritalarının oluşturulmasında kolaylık sağlaması için görüşmelerde belirtilen, ağaç, çeşme, sokak lambası gibi kentsel öğeler 'nokta' olarak bellek haritaları üzerinde belirtilmiştir. Dolayısıyla sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen referanslar ile kişilerin bellek haritaları, sınırlar, açık mekanlar, kapalı mekanlar ve noktalar olmak üzere 5 kategoride sınıflandırılmıştır.

Çalışma kapsamında sözlü tarih görüşmeleri 20 kaynak kişi ile gerçekleştirilmiştir. Kişiler Mudanya'nın tarihinde önemli dinamiklere sahip, Girit Mahallesi'nde yaşayan ve Yunanistan'dan mübadele ile gelmiş ailelerin ikinci veya üçüncü kuşak üyeleri ile Yerli Mahallesi'nde yaşayan ailelerin üyeleriyle gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler büyük oranda 1935-1950 doğumlu bireylerle gerçekleştirilmiş olmasına rağmen Mudanya'nın kentsel belleğinin farklı yaş gruplarının bellekleri açısından da değerlendirilebilmesi için 1950-1980 doğumlu kişilerle de görüşmeler sağlanmıştır.

Görüşmeler sonucu elde edilen verilere göre, Mudanya anlatıları Osmanlı Döneminde Anadolu'dan göç eden Türklerin yerleştiği ve halk arasında Yerli Mahallesi olarak anılan Hasan Bey, Şükrü Çavuş ve Ömer Bey Mahalleleri ve yine Osmanlı Döneminde Rumların yaşadığı, savaşın ardından gerçekleştirilen mübadele ile Yunanistan'dan Mudanya'ya gelen ailelerin yerleştiği, halk arasından Giritli Mahallesi olarak anılan Mütareke, Karafatma, Musabey, Halit Paşa ve Şükrü Çavuş Mahalleleri içinde şekillenmektedir. Görüşmelerde kişilerin anlatıları mahallelerin halk arasındaki isimlerine referansla dile getirilmiştir. Dolayısıyla çalışmada, mahallelere ilişkin anlatılarda bu isimler kullanılmaya devam edilmiştir. Elde edilen verilerde en çok tekrar eden mahalle, Girit Mahallesi olmuştur. 18. yüzyılda geçirdiği yangının ardından, İtalyan Mimar Piçiretu tarafından ızgara plan şemasıyla yeniden inşa edilen mahalle, tanıklıkları olmamasına rağmen halk arasında en çok aktarılan hikayelerden biri olmuştur. Aynı zamanda 1923 yılında imzalanan mübadele antlaşması ile gerçekleşen göç sonucu bu mahalleye yerleşen aileler kentli için yeni bir bellek inşası sürecini başlatmıştır. Girit Mahallesi'ne ilişkin anlatılar, sokak kültürü ve sokak dokusunu oluşturan kentsel peyzaj öğeleriyle desteklenmiştir. Dolayısıyla çalışmada Girit Mahallesi ilişkin anlatılara ek başlıklar oluşturulmuştur.

Yapılan görüşmeler sonucu en çok atıf yapılan açık mekanlar; sahil şeridi, Mütareke Meydanı ve eski bayram yeri olmuştur. Halk arasında eski bayram yeri olarak tarif edilen alan günümüzde Hasan Bey Kültür Merkezi'nin yer aldığı, Selvilik Caddesinde, sokağa da ismini veren selvi ağaçlarıyla çevrili açık alandır. Hasan Bey Kültür Merkezi, 1652 yılında yapılmış eski bir hamamdır. Anlatılarda sıkça bahsedilen hamam, halk arasında Yukarı Hamam ya da Eski Hamam olarak isimlendirilmiştir.

En çok atıf yapılan kapalı mekanlar sırasıyla Askeri Alay, Şükrü Çavuş İlkokulu, Alay Kahvesi, Vedat Bakkal, Eski Hükümet Konağı, Eski Jandarma, Cemalaki'nin Dükkânı, Eski Hamam ve Montania Otel olmuştur. Kolektif bellekte en çok yer eden kapalı mekanların anlatılarda, önemli bir kişiye ait ya da önemli bir kişiyle bağdaştırılan, tarihte önemli olayların yaşandığı (afet, savaş, kutlama vb.) veya toplumsal yaşamı etkileyen ticari ve askeri yapıların oluşturduğu görülmüştür.

En çok referans verilen güzergâh Mustafa Kemal Paşa Caddesidir. Bu cadde geçmişten günümüze Mudanya'nın ticaret aksını oluşturmuştur. Anlatılarda en çok söz edilen esnaflar bu cadde üzerinde yer almaktadır. Mudanyalılar günlük yaşamlarında ticari faaliyetlerini çoğu zaman bu cadde üzerinde ve yürüyerek gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda yaya mekanlarının hatırlamada önemli bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

En çok tekrar eden noktalar, Girit Mahallesinde 1980'li yıllara kadar yer alan demir çeşmelerdir. Bu çeşmeler birçok kent hikayesinde adı geçen ve aile üyelerinin de ismi birçok yapı ve sokakta yer alan Hayri İpar tarafından yaptırılmıştır. Hayri İpar, İsmet İnönü'nün Topçu Harbiyesi'nden arkadaşıdır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında şeker sanayisi alanında yatırımları olmuştur. Hayri İpar kentin gelişiminde kilit bir rol üstlenmiştir. Anlatılarda da sıkça bahsedilen Su Deposu Hayri İpar tarafından yaptırılmış, daha önce sokaklarda yer alan demir çeşmelere su bu depodan aktarılmıştır. Kentlinin belleğinde yer eden bir başka öge, günümüzde Uğur Mumcu Kültür Merkezi olarak faaliyet gösteren eski kilisenin yanında yer alan İkizler Çeşme ve çınar ağaçları olmuştur. Ayrıca Bayram Yerindeki selvi ağaçları da çok kez referans gösterilmiştir.

Mudanya'daki günlük yaşamın şekillenmesi ve kentsel mekânın örgütlenmesinde önemli yeri olan ticari ve tarımsal faaliyetlere ilişkin anlatıların değerlendirilmesi sonucu, bölgenin uzun süre zeytincilik ve ipek böcekçiliği yaparak geçimini sağladığı tespit edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa Caddesi üzerinde çeşitli ticari faaliyetlerin yapıldığı ve dolayısıyla anlatılarda en çok referans gösterilen meslek kollarının bu cadde üzerinde yer seçtiği gözlemlenmektedir.

Çalışmada elde edilen verilerden, kolektif belleğin yaratılmasında ve korunmasında, kentlinin mekanla kurduğu ilişkiyi anlamak için yalnız elde edilen nicel verilere bakmak yeterli olmayacaktır. Mekanların, anlatılarda hangi bağlamlarda yer aldığını değerlendirmek, çalışmanın da çıkış noktasını oluşturan bu mekanların zaman içerisindeki değişimlerini kent belleğinin korunması bağlamında incelemek gerekmektedir.

Görüşülen kişiler, yaşam deneyimlerinin başka bir tarihsel döneme rastlaması nedeniyle mübadele öncesi zamana ve mübadeleye doğrudan tanıklık etmemişlerdir. Mudanya'nın bugünkü mekânsal örgütlenmesini oluşturan faktörler çok uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Dolayısıyla mübadele yıllarına kadar olan süreci bilimsel tarihin kaynaklarından aktarmak, Mudanya'nın bugününü değerlendirmek açısından kullanışlı olacaktır.

4.2. Mudanya'da Bilimsel Tarih Araştırmaları

Mudanya ilk çağlardan günümüze kadar liman kenti olmanın getirdiği mekânsal avantajlar ve tarıma elverişli iklim koşulları ile önemli bir liman kenti olmuştur. Kurulduğu MÖ 7. yüzyıldan, Bizans egemenliği altına girene kadar Makedonyalılar ve Persler tarafından defalarca istila edilmiştir. 1071 Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'ya başlayan Türk göçlerinden Bursa da etkilenmiş, 1075 yılında İznik'in işgal edilmesiyle Mudanya, Selçukluların egemenliği altına girmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra Orhan Bey 1321 yılında Bursa'yı işgal etmiş ve bu tarihten itibaren Bursa, Osmanlı'nın önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Mudanya'nın Osmanlı hakimiyeti altına girmesi Mudanya'nın tarihinde bir kırılma noktası yaratmıştır. Bu tarihten itibaren kentte önemli fiziksel ve kültürel değişimler gerçekleşmiştir.

Liman kenti olması dolayısıyla önemli bir ticaret merkezi de olan Mudanya, Osmanlı için önemli yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Dolayısıyla hem limanı denetim altında tutabilmek hem de kıyıda yaşayan Rumları kontrol edebilmek için bu dönemde kentin tepelerine doğu-batı yönünde yerleşim alanları açılmıştır. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren buradaki yerleşim alanları büyümüş ve Rumların yaşadığı mahalleler ile Müslümanların yaşadığı mahallelerin kesişim noktası kent merkezi niteliği kazanmıştır. Kente Osmanlı mimarisini ve sosyal yaşamını yansıtan cami, hamam ve idari binalar gibi pek çok yeni yapı inşa edilmiştir. Bu dönem inşa edilen en önemli yapılar, 1715 yılında yapılan Lale Devri konaklarının en iyi örneklerinden biri olan Tahir Paşa Konağı ve 1873-74 yıllarında kurulan Mudanya-Bursa Demiryolu hattının parçası olan gar binasıdır. Osmanlı'nın Mudanya'yı işgalinin ardından bu bölgede Rumların yaşamasına izin verilmiştir. Dolayısıyla Rumlara ait önemli yapılar da inşa edilmiştir. Bunlardan en önemlisi 1834 yılında yapılan ve günümüzde Uğur Mumcu Kültür Merkezi olarak faaliyet gösteren kilisedir. Bu dönem kentin karayolu ve demiryolu ile Bursa'ya bağlanması ve deniz yolu ile İstanbul'a bağlanması kentteki ekonomik faaliyetleri güçlendirmiştir. Özellikle ipek dokumacılığı, zeytincilik ve üzümculük önemli ticari faaliyetleri oluşturmuştur. (Özsüle, 2005)

1893 yılında Bursa'da, Bursa Sancağında yapılan nüfus sayımına göre, 5.151 Müslüman ve 12.244 Rum-Ortodoks olmak üzere toplam 17.395 kişi yaşamaktaydı (Yıldız, 2001). 18. yüzyılın sonlarında

kentte gerçekleşen büyük bir yangın Mudanya için yeni bir kırılma noktası yaratmıştır. Halk arasında Girit Mahallesi olarak adlandırılan, çoğunluğunu Rumların oluşturduğu yerleşim alanı yangından büyük zarar görmüştür. Bu olayın ardından gerçekleşen imar faaliyetleri kentte yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Mudanya'daki ilk imar faaliyetleri 1863 yılında Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa'ya vali olarak atanmasının ardından başladı. Osmanlı yönetimi, Tanzimat reformlarını başkent dışında da uygulamaya karar vermiş ve Ahmet Vefik Paşa Tanzimatın modernlik ve yenilik idealine uygun, modern kentler oluşturmak için harekete geçmiştir. Kent bu dönemde İtalyan mimar Piçiretu tarafından, sokakların tekerlekli araba geçişine uygun, kanalizasyon ve su sistemlerinin bulunduğu, sokakların denize dik olmasıyla doğal bir havalandırma sisteminin yer aldığı, ızgara sistemli planı Mudanya'ya uygulatmıştır. (Özsüle, 2005)

Osmanlı Devleti'nin 19. ve 20. yüzyılda yaşadığı siyasi gerileme ve yıkılış dönemi birçok Anadolu kenti gibi Mudanya'yı da tehlike altına sokmuştur. Kent, 6 Temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Mustafa Kemal liderliğinde Anadolu'da başlatılan Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlanmış ve 12 Eylül 1922'de teslim olan Yunan ordusu Mudanya'dan çekilmiştir. 11 Ekim 1922 tarihinde TBMM Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında Türk-Yunan Savaşına son veren ateşkes antlaşması Mudanya'da bulunan Mütareke Evi'nde gerçekleşmiştir. (Yıldız, 2001) Savaşın ardından Türkiye'de yaşayan Rum-Ortodokslar ile Yunanistan'da yaşayan Müslüman ailelerin sosyal yaşamlarında ortaya çıkan zorluklar, 30 Ocak 1923 tarihinde Yunanistan ile Türkiye arasında karşılıklı mübadeleyi zorunlu kılan Mübadele-i Ahali Mukavelenamesi'nin imzalanmasıyla sonuçlandı. Bu antlaşma ile birlikte 1923-1930 yılları arasında 190.000 Rum ve 350.000'nin üzerinde Müslüman karşılıklı olarak yer değiştirmiştir. Mübadele ile Mudanya'ya gelenler, Mudanya'nın merkezine ve Tirilye, Kumyaka, Dereköy, Aydınpınar, Burgaz gibi köylere yerleştirilmiştir. Lozan Antlaşması gereği mübadil ailelere geldikleri yerde bıraktıkları taşınmazların karşılığı olan belgelerle dağıtım yapılmıştır. Bu durum birçok ailenin mağduriyetine neden olmuştur. Girit'ten gelen ailelerin büyük bir bölümü Türkçe konuşamadıkları için sosyal hayatta birçok zorlukla karşılaşmıştır. Uzun bir süre evlilikler aynı etnisiteye mensup üyeler arasında gerçekleştirilmiştir. Bu durum Türkçe öğrenmeyi zorlaştırmıştır. Devlet Türkçe öğrenimini hızlandırmaya yönelik tedbirler almıştır. Bunlardan en önemlisi Rumca konuşma yasağının getirilmiş olmasıdır (Genç, 2014).

Mudanya için kırılma noktası niteliği taşıyan mübadelenin etkileri kentte uzun yıllar sürmüştür. Demografik, kültürel, sosyal, ekonomik her alanda değişimler yaşanmış, hem Mudanya'da geçmişten beri yaşayan aileler hem de mübadele ile Yunanistan'dan gelen aileler için yeni bir dönem başlamıştır. Savaşın ve mübadelenin sonucunda kentte bir süre nüfus hareketliliği yaşanmasa dahi Rumların yerine gelen Giritli aileler demografik ve kültürel bir değişim yaratmıştır. Bu dönemde yeni sosyal hayatın şekillenmesinde savaşın, mübadelenin ve Cumhuriyet'in etkileri görülmüştür. Demografik büyümenin durması kentin gelişimini de yavaşlatmıştır. 1923 yılında kentin ilk ilkokulu olan Şükrü Çavuş İlkokulu açılmış, ardından 1924'te 12 Eylül İlkokulu, 1946'da Ahmet Rüştü Ortaokulu ve 1953'te Pratik Kız Sanat Okulu açılmıştır. 1937'de Şaziye Rüştü Devlet Hastanesi açılmıştır. Kentin en önemli gelir kaynağını zeytincilik oluşturmaktaydı. Bu bağlamda 1952 yılında kurulan Marmarabirlik Tesisleri kente hem istihdam sağlamış hem de bir dönemin ekonomik faaliyetlerini yansıtmaları açısından kentin sembolik mekanlarından biri haline gelmiştir. Kurulan tesisler hala varlığını sürdürmekte olup, kentin büyümesine önemli katkıları olmuştur. Özellikle 1950'li yılların sonlarında gerçekleşen kentsel büyüme kentin güneyine, zeytinliklerin bulunduğu yamaçlara doğru gerçekleşmiştir. Bu durum bir süre sonra zeytinliklerin yok olmasıyla sonuçlanmıştır. Kentin ticaret aksını 12 Eylül Caddesi, İpar Caddesi ve Mustafa Kemal Paşa Caddesi oluşturmaktaydı. (Yıldız, 2001)

1960-1969 yılları arasında Mudanya'da hızlı bir nüfus artışı ve büyüme gerçekleşmiştir. Bu büyüme ve nüfus artışının iki önemli nedeni bulunmaktadır. Osmanlı döneminde Bursa ve Mudanya Limanı arasında yük taşımacılığı yapan demiryolu hattının 1948 yılında kapatılmasının ardından karayollarının önemi artmıştır. 1960'lı yıllarda karayollarının gelişmesiyle birlikte ulaşımda yaşanan gelişmeler, Mudanya'nın deniz kıyısında yer alması, kentin sayfiye yeri olarak önem kazanmasını sağlamış ve birçok

yazlık inşa edilmiştir. Bu dönemde yaşanan kentsel büyümenin bir diğer nedeni 1964 yılında açılan Siemens Kablo Fabrikası ve kısa bir süre sonra ardından açılan Petrol Dolum Tesisleri olmuştur. Mudanya'daki sanayi faaliyetlerinin artması yeni istihdam olanakları sağlamış, çevre köylerden ve Bursa'dan göç almaya başlamıştır. (Yıldız, 2001)

1970'li yıllardan günümüze kadar ise Mudanya tarihindeki en hızlı değişimi ve gelişimi yaşamıştır. Bu dönem kente yeni sanayi kolları eklenmiştir. Nüfusun ve sanayinin gelişmesi kentteki denizyolu taşımacılığının önemini arttırmıştır. Kentteki ilk imar planı bu dönem yapılarak 1984 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Bursa-Mudanya karayolunun yapılmasıyla, yolun çevresinde yeni konut alanları oluşmuş, kent karayolunun çevresinde kıyıya paralel olarak büyümeye başlamıştır. 1992 yılında Bursa Deniz Otobüslerinin hizmete girmesiyle, yük ve yolcu limanı ayrılarak, yolcu limanı yeni yapılan iskeleye taşınmıştır. Gemlik'in serbest bölge ilan edilmesinin ardından Mudanya limanı önemini kaybetmiş ve bir süre sonra yük taşımacılığı son bulmuştur. Yük limanının kaldırılması kentteki sanayi faaliyetlerini engellemesine rağmen Mudanya, büyümeye devam etmiştir. Bu durumun en büyük nedeni Mudanya'nın deniz ve karayolu taşımacılığının gelişkinliği ölçüsünde günübirlik turizm faaliyetleri için uygun olması ve sahip olduğu iklim koşulları, doğası ve deniz kıyısıyla güzel bir sayfiye yeri olmasıdır. (Yıldız,2001)

Mudanya tarihin farklı katmanlarında ekonomik, siyasi, kültürel değişim etkilerinin odağında olmuştur. Sahip olduğu doğal koşullar farklı medeniyetlerin burada yer seçmesine neden olmuştur. Özellikle liman kenti olmasının yarattığı avantajlar Osmanlı döneminde Mudanya'yı önemli bir yerleşim ve ticaret merkezi olmasını sağlamıştır. Tüm bu ekonomi politik süreç kültürel belleğin tutunabileceği önemli referansların gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu dönemde farklı grupları bir arada barındıran Mudanya, çok kültürlülüğün yaratmış olduğu sosyal hayattaki çeşitlilikten beslenmiştir. Tarıma elverişli iklimsel koşullar zeytincilik, ipek böcekçiliği gibi üretim faaliyetlerinin gelişmesini sağlamış ve üretilen ürünlerin ticareti başka şehir ve ülkelerle olan bağı güçlendirmiştir. Toplamların tarihini değiştiren yangın ve savaş gibi olayları Mudanya da yaşamış bununla birlikte bir rejim değişikliğine de tanıklık etmiştir. Bu tarihsel olaylar birbiri ardına yaşanarak toplumda derin izler bırakmıştır. Savaşın ardından mübadele ile gerçekleşen demografik değişim toplumsal hayatın yeniden kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Uzun yıllar farklı kültürlerin birlikte yaşadığı Mudanya bu sefer başka bir grubu daha içine almıştır. Yeni demografik yapı ticarette, tarımda, sosyal yaşamda önemli etkiler yaratmıştır. Tarihin her döneminde kültürel çok katmanlı bir yapıya sahip olan Mudanya, mübadelenin ardından yaşanan değişimleri kendi mekânsal ve toplumsal koşulları içerisinde eriterek ortak bir Mudanyalı kimliği yaratmıştır. Bu kimlik geçmişteki izlerden beslenen ve grupların talepleri ışığında ortak yollar bularak kurulan, zorlu bir sürecin ürünü olmuştur. Dolayısıyla Mudanya'nın içinde barındırdığı bu çok katmanlı yapı sadece somut göstergelerle anlaşılamayacak kadar derin köklere sahiptir. İlk uygarlıklardan, Perslere, Selçuklulardan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar her dönemde kendini yeniden üreten kent kimliği, tüm bu kültürlerin izlerini taşımıştır. Günümüzde ise Mudanya günübirlik turizm alanı, sayfiye alanı, sanayi alanı gibi nitelemelerle anılmaktadır. Şüphesiz ki bunu yaratan özellikle 1950'li yıllarla birlikte başlayan hızlı kentleşme ve 1980'li yıllarda neoliberalizmin etkisi altında gerçekleşmiş olan yeni ekonomik koşulların yarattığı toplumsal etkilerdir. Anlaşılmaktadır ki Mudanya bahsedilen nitelemelerin çok daha ötesinde bir kentsel kimliğe sahiptir. Mudanya'nın çalışma alanı olarak seçilmesinin temel nedenini bu kentsel kimliği besleyen bellek mekanlarına ulaşmak oluşturmaktadır. Toplumsal belleğin referans verdiği bellek mekanlarının, neden ve nasıl hatırlandığı, yaşanan hızlı dönüşümün bu bellek mekanlarını nasıl etkilediği Mudanya'nın gerçek kimliğinin tanımlanmasında bir araç olacaktır.

4.3. Sözlü Tarih Anlatıları

Bu bağlamda Mudanya, ana akım tarih yazıcılığının sınırlarını aşan bir tarihsel, kültürel deneyime sahiptir. Bu biçim, herhangi insanların belleğini ortaya koyarak, tarihin aşağıdan yazımına olanak veren çerçevede geliştirilebilir bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle Mudanya'da yaşayan kimselerin sözlü tarih anlatıları önemli bir kaynak olarak ele alınmaktadır. Kişilerin anlatılarının kendi bağlamlarında

değerlendirilebilmesi için, Mudanya'nın yakın dönemine damga vuran önemli bir tarihsel dönemeç olması dolayısıyla, görüşmelerde elde edilen referanslar ile mübadele yıllarına ilişkin bir tarih anlatısı yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Görüşmeler mübadeleye doğrudan tanıklık etmiş kişilerle değil, mübadil ailelerin ikinci ve üçüncü kuşak bireyleri ile gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla mübadeleye ilişkin anlatılar başkalarının tanıklıklarını aktarması üzerine kurulmuştur.

4.3.1. Mübadele

Anadolu'da yaşayan Rum-Ortodokslar ile Yunanistan'da yaşayan Müslümanlar arasında 1924 yılından itibaren aşamalı olarak gerçekleşen mübadele, Mudanyalılar tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

“Zaten Bursa Osmanlı zamanında da kalburüstü insanların yerleşim merkeziydi. Mesela Rumlar ile bir arada yaşadıkları zaman diyelim ki 5.000 tane Rum varsa 2.000 tane de Türk vardı. 1924'te Kurtuluş Savaşı sona erdikten sonra bu mübadele olayı oldu. Bir kısmı zoraki göç ettiler. O Rumların terk ettiği binalara da Girit'ten ya da Yunanistan'ın Yanya şehrinden, Selanik'ten gelen mübadillere iskân olarak verildi. Selanik, Yanya, Girit göçmenleri...”²

“Sonra Giritliler buraya geliyor. Ama çok yoksul bir halk yani gelenlerin çoğu yoksul, malını mülkünü orada bırakmışlar. Zaten bunlar genelde tarlayla bahçeyle uğraşan insanlar arazilerinin çoğunu orada bırakıyorlar, can haliyle buraya gelen insanlar. Tabi orada daha iyi durumda olan insanlar tapularını kaydettirmişler, malını mülkünü altına çevirip buraya gelmişler. Mudanya'daki insanlar çok büyük yoksulluk çektiler.”³

“Bu gemilere insanlar bindirilirlirken sadece taşıyabilecekleri kadar eşya alabiliyorlar yanlarına, bütün evlerini, eşyalarını, her şeylerini orada bırakıyorlar. Ve bu gemilere çok büyük bir kargaşayla Yunan askerleri tarafından bindirilirlirken ne yazık ki kardeşler bile, anneler, çocuklar yanlışlıkla farklı gemilere binerek birbirlerini kaybediyorlar. Çünkü gemilerin nereye gideceklerinden de haberleri yok. Tabi o dönem soyadı kanunu olmadığı için haberleşme imkânı olmadığı için de böyle acı olaylar yaşanmış.”⁴

“...ne alabilirsin ne götürebilirsin ancak mesela benim anneannem Girit'ten bir büyük sandık getirmiş. Masanın büyüklüğü kadar. Bizim Girit sandıkları öyledir. Öyle bir sandığın içine ne koyabilirsin? Ne getirebilirsin? Ancak bir iki battaniye koymuş, işte mutfak şeylerinden bir iki kap kakak, bir dikiş makinası; ben onu Merinos Kültür Merkezi'ne verdim. Merinos Kültür Merkezi'nde M.E. diye yazılı. Orda bir de resmimiz var bizim aile resmimiz. (...) Biz Giritlileri buradaki yerliler, gavur diye küçük görüyorlardı. Aslında bizde Elhamdülillah Müslümanız. Dinimiz İslam, kitabımız Kuran. Kuranlarımızla geldik. Oğlan çocuklarımız sünnet olmuş, benim dedem Girit'te müezzinlik yapıyormuş camide. Yani bizde Müslümandık. Zaten Müslüman olmasak Atatürk bizi getirir miydi? Getirmezdi. Orda ne haliniz varsa görün derdi.”⁵

4.3.2. Mudanya'da Tarımsal Faaliyetler Çerçevesinde Şekillenen Sosyal Yaşam

Mudanya limanının 18. yüzyıl sonunda demiryolu ağıyla Bursa'ya bağlanması Mudanya'yı önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. İpek dokumacılığı, zeytincilik ve zeytin yağı üretimi ve üzümcülük ticari faaliyetlerin temelini oluşturmuştur. Mübadele ile gelen aileler yanlarında getirdikleri tapuların karşılığında Mudanya'da mülk edinmişler, önceki yaşamlarında olduğu gibi tarım, ticaret, zeytincilik ve geleneksel iş kollarında faaliyet göstermişlerdir.

“Bizim insanlarımız burada en çok zeytincilik ve köylerde dahil ipekböcekçiliği vardı. İpekböcekçiliğinde çok kısa zaman da halkın cebine para geçtiği için herkes hemen hemen evinde ipek

² E.T. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

³ E.D.S. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

⁴ M.I. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

⁵ M.E. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

böceği beslerdi. Herkes ya böyle bir böcek besleme yeriyle ya da evinde 4 odası varsa 3 odasını kapatır, böceklerle tahsis ederdi. Dut ağaçları da özel olarak ipek böcekleri için vardı. Hemen hemen herkesin çapına göre, küçük çapta dut ağaçları, bahçeleri vardı. Oradan bir gelir, ondan sonra ikinci bir gelir herkesin küçük çapta ya da büyük çapta üzüm bağları vardı. Üzümlerin gemiyle buradan İstanbul'a nakli yapıldı. 1940'la 1960 arası.”⁶

“Bizim çocukluğumuzda (...) sanayi gelişmediği için genellikle tarım ya da denizden elde edilen gelirle yaşamını sürdürüyordu insanlar. O zamanlarda hemen hemen herkesin bir şekilde zeytinliği vardı. Asma ve üzüm bağları gelir getiriyordu. Birde bizden önceki kuşaklar söylüyorlar, dut yetiştirilip ipekböcekçiliği falanda yapılmış. Yani tarıma ve gündelik ticarete dayalı, esnaf düzeyinde bir ticaret Mudanya'ya egemendi.”⁷

“Zeytin ağacını ne kadar tanırırsınız bilmem, her yıl ürün alamazsınız. Alırsınız ama dört dörtlük bakım yaparak, ki o dört dörtlük bakıma rağmen yıl olur gene alamazsınız, iklim şartları engeller. Bizim burası Akdeniz iklimine benzer olmakla birlikte karasal iklim tipine de mahkumdur. -7 de zeytin ağacı yanar. Ürün veremez. Başka bir geliri yoktur. Tarım ürünleri yeterli olmadığı için, insanlar bu zenginlerin yanına işçilik yaparak, işte yağhanelerde falan sonra 1959'da Siemens fabrikası açıldı.”⁸

“Belediye binasının karşısında bir otopark var. O otoparkın olduğu yerde Mudanya'nın en büyük binası vardı. Bir sokaktan bir sokağa çıkan yağhane vardı. Depo ve dükkanlar vardı. Yavaş yavaş yıkıldılar yok ettiler orayı. Kayboldu orası. Dümdüz bir arsa oldu.”⁹

4.3.3. Girit Mahallesi

Kentlerin mekânsal olarak çok katmanlı yapıya sahip olması kültürel zenginliğin bir göstergesi olmakla birlikte bu tarihsel katmanların özgün biçimleriyle korunmasını zorlaştırmaktadır. Girit Mahallesi kullanıcılarının anlatılarıyla, en kaba haliyle Mütareke, Karafatma ve Şükrü Çavuş Mahallelerini kapsayan bir alana referans vermektedir. Uzun yıllar Rumlara ev sahipliği yapan bu mahalle, 18. yüzyılda geçirdiği yangının ardından yeniden planlanmıştır. Kendine özgü ızgara planıyla kentlinin belleğinde yer eden bu alan mübadeleyle birlikte boşaltılmış ve 1923 yılından itibaren aşamalı olarak Yunanistan'ın çeşitli yerlerinden gelen Müslüman ailelere tahsis edilmiştir. Bu tarihsel alanın yeni kullanıcıları, kente eklenmeye çalışırken kendi kültürlerini de bu alana taşımıştır. Giritli aileler kente bağ kurarken, kente yeni anlamlar da yüklemişlerdir. Mahallenin sahip olduğu farklı kültürel tabakaların anlaşılması, Mudanya'nın anlaşılmasında da önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla Girit Mahallesi'ne ilişkin anlatılar, bu mahallenin sokak dokusu ve sokak kültürüne ilişkin anlatılarla birlikte ele alınmıştır. Günümüzde sit alanı olmasına rağmen, mahalle sınırları içerisinde gerçekleşen dönüşümler, Girit Mahallesi'nin özgün dokusunu kaybederek kolektif belleğe ilişkin referans olma özelliğinden uzaklaşmıştır.

“Eskiden, benim çocukluğumda iki büyük mahalle vardı, genel anlamda. Biri Girit Mahallesi öbürü de Yerli Mahallesiydi. Girit Mahallesinde doğup büyüdüğüm halde, Yerli Mahallesi'nde ilkokula giden ender çocuklardan bir tanesiydim. 12 Eylül İlkokulu var mesela (...) Yerli Mahallesi'nin ilkokuluydu. Girit Mahallesi'nde de Şükrü Çavuş İlköğretim Okulu vardı. Orası da Girit Mahallesinin çocuklarının eğitim gördüğü okuldu.”¹⁰

“...Mudanya aslında iki bölümden oluşuyordu. Giritli Mahallesi denilen yer Rumlara aitti. Zaten mimarisi de Rum ve İtalyan mimarisidir. Çünkü burada 1800'lü yılların sonuna doğru çok büyük bir yangın oluyor. Yangın buradaki kiliseden çıkmış, orası askeri depoymuş ve o dönemin evleri ahşap

⁶ E.T. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

⁷ M.A. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

⁸ S.K. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

⁹ A.P. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

¹⁰ M.A. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

olduğu için bütün bu taraflar yıkılmış. (...) Rüzgâr sahilden en yukarıdaki yere ulaşırdı, dolayısıyla bir kliması vardı. Çok güzel bir iklimi vardır. Tabi bu tarafta Rumlar otururdu, diğer tarafta Mudanya'nın girişinde yüksek tepelerde de Osmanlılar, Müslümanlar otururlardı.”¹¹

“...Giritli mahallesinde en çok alt caddedeki evler hoşuma giderdi. Askeriye var orda. Askeriyeye kadar olan evler. 4 tane ev var, muazzam evler. Çok vardı onlardan, ama onları yıktılar apartman yaptılar. (...) O öyle bir düzende yapılmış ki bütün evler hava alsın diye, İş Bankasından Arnavutköy'e kadar bütün caddeler dümdüzdür. Mudanya'nın çok güzel poyrazı vardır. Yapmışız evleri ortalara, tüm poyrazı kesiyor.”¹²

Girit Mahallesinin sokak dokusunu dair anlatılarda da en çok referans verilen yol kaplama malzemesi arnavut kaldırımıdır. 1993 yılında bu sokaklara asfalt kaplama yapılmıştır. 2014 yılında ise bu asfaltlar sökülüp yerine kilit taşı döşemesi yapılmıştır. İyileştirme adı altında sokaklarda yapılan fiziksel müdahaleler, Girit Mahallesine özgü sokak dokusunun kaybolmasına neden olmakla birlikte kente yeni bir kimlik kazandırarak, kolektif belleğin süreklilikten koparılmasına neden olmaktadır. Sadece fiziksel müdahaleler değil, özellikle araç kullanımının artmasıyla, sokakların yeni kullanıcıları olan araçlarla birlikte otopark sorununu ortaya çıkarmıştır. Parklanma alanı gibi bugünün gereksinimleri ile geçmişten gelen sokak kullanım pratikleri aynı alan içerisinde var olmakta zorlanmaktadır. Dolayısıyla kentlinin en önemli sosyalleşme ve kolektif belleği yeniden üretme alanı olan sokaklar araçlar tarafından işgal edilerek, kent kültürüne, kent belleğine zarar vermektedir.

“Bizim zamanımızda asfalt yoktu, parke taşı bile yoktu, Arnavut kaldırımının olduğu yıllardan bahsediyoruz.”¹³

“Bizde mesela kapı önü sohbeti hala devam eder. Yaz geldi mi saat 5, 6'dan sonra kapı önüne otururuz, masamız açılır, çaylar gelir, börek, poğaça, simit ne varsa yenir. Yoldan geçen insanlara ikram edilir. Biz paylaşmayı seven insanlarız. Mesela bizim zeytinliğimiz var o zamanlar daha iyiydi ürünümüz, kışın zeytinimizi toplar, yağımızı çıkartırdık daha yağ bizim evin önüne gelmeden annem birkaç şişe yağı doldurur veya zeytini komşusuna armağan ederdi.”¹⁴

“Eskiden parke taşları vardı, Demokrat Parti zamanı belediye başkanı Adnan Hancıoğlu söktürdü, güzelim parkeler söküldü. Yağmur yağdığında o parke taşlarından süzülen su yeraltı kaynaklarını beslerdi.”¹⁵

“Dut ağaçlı evler vardı. Dutlar bir yeşillikti. Birde büyük bir fayda sağlıyordu o zamanlar ipekböcekçiliği çok yaygındı, o dut yaprakları senede bir seferlik kesilirdi, belediye satardı onları, ipek böceği yetiştirenlere satılırdı onlar.”¹⁶

4.3.4. Noktalar

Sokaklar bizi yalnızca bir noktadan bir diğer noktaya taşımakla kalmaz. Bu yolculuk sırasında hatırlatır, yaşatır ve yeni imgeler oluşturarak belleğimizde tekrar şekillendirir. Bu imgeleri oluştururken sokağın sahip olduğu tüm kentsel öğeler kullanılır. Sokak düzenlemeleri adı altında kentlinin belleğinde imge niteliği taşıyan öğelerin ortadan kaldırılması sokakları kolektif hafızanın üretildiği mekanlar olmaktan uzaklaştırarak, sokağın kentli için olan anlamından koparır. Anlatılarda en çok tekrarlanan kentsel peyzaj öğeleri İkizler Çeşme ve demir çeşmeler olmuştur. İkizler Çeşme anlatılarda sıklıkla dile getirildiği gibi Uğur Mumcu Kültür Merkezi'nin yanında, çınar ağacı gölgesinde yer almaktadır. Demir çeşmelerden ise günümüzde hiçbir iz kalmamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Hayri İpar'ın kentliye su

¹¹ E.D.S. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

¹² E.D. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

¹³ A.P. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

¹⁴ E.D.S ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

¹⁵ İ.A. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

¹⁶ A.P. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

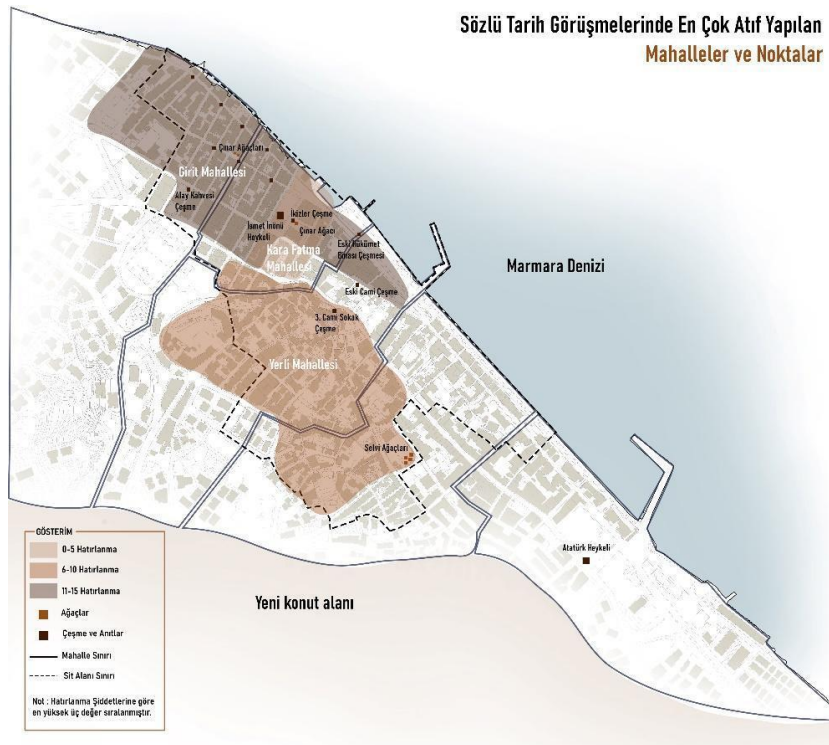
ulaştırmak için her sokak başına koydurduğu demir çeşmeler, 1980'den sonra kaldırılmıştır. Bu çeşmelerden yalnız bir tanesi günümüze ulaşmış olup Tahir Paşa Müze Evinde sergilenmektedir. Yıllarca Mudanyalıların su ihtiyacını karşılayan çeşme kendi bağlamından koparılarak, müze içerisinde sergilenmeye başlamıştır.

“Her sokağın başında demesem de aşağı yukarı 2 sokak 3 sokak aralıklarla belli yerlerde çeşmeler vardı halka açık. Evinde halk bulundurmazdı alamazdı, o çeşmelerden ihtiyacını görürdü. Demirdendi o çeşmeler.”¹⁷

“Birde bizim ahırımız vardı. Babam at beslerdi. Atı falan sulamaya ben oradan su doldurup götürürdüm. Ara sokaktaydı ahırımız. Özellikle soğuk havalarda sıkıntı çektiğimi çok iyi hatırlıyorum. Buz gibi havada orda çeşme bekleyip doldurduktan sonra birde taşması var, ağır geliyordu. (...) Yanan hükümet binasının yan bahçesinde eski bir çeşme vardı. O çeşmeden kovayla eve çok su taşımışım. Evimize yakındı (...) Evlerde su pek olmadığı için o çeşme devamlı akıyordu, kaynağı dışarıdan geldiğinden oradan kovayla su doldurup, su taşırdık.”

“Büyük bir çınar var meydanda onun altında çeşme vardı, yıkıldı, şimdi belediye tekrar yaptı. Mütarekenin karşısındaki çeşme. Biz çocukluğumuzda oradan su alırdık. Sokaklarda oynardık sonra o çeşmeden su içerdik, eve su taşırdık. Alt sokaklarda, bölmelerde de demir çeşmeler vardı. Kaldırdılar onları. Şimdiki CHP binasının karşısında da bir tarihi çeşme var diye hatırlıyorum. Artık kullanılmıyor.”¹⁸

“Sokaklarda çeşmeler vardı, hepsinin isimlerini tek tek söylerdim eskiden. Defter yok şimdi yanımda, deftere yazmıştım isimlerini. Mudanya'nın özel suları vardı. Hemen az ileride vardı mesela bir tane. 1800'lü yıllarda Mudanya kaymakamı yaptırmış o çeşmeyi. Osmanlıca bildiğim için ben okuyorum, çeşmenin üstünde de öyle yazıyor.”¹⁹

Şekil 1. Sözlü tarih görüşmelerinde en çok atıf yapılan mahalle ve noktalar

¹⁷ S.K. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

¹⁸ H.K. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

¹⁹ E.E. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

4.3.5. Açık Mekanlar

Mudanya için doğal bir sınırlayıcı görevi gören kıyı alanı aynı zamanda kentlinin sosyal yaşamının şekillenmesinde de önemli bir etkiye sahip olmuştur. 1980'li yıllarda iki etap halinde gerçekleşen kıyı düzenlemeleri kentlinin denizle ilişkisini kopararak kolektif belleğin yeniden üretimini kesintiye uğratmıştır. İlk etapta (1984-1994) Mütareke Evi'nden günümüz belediye binasına kadar doldurulan kıyı, 1989-1994 yılları arasında belediye binasından BUDO İşkelelerine kadar doldurulmuş ve 2014 yılında yapılan düzenleme ile bugünkü görünümüne kavuşmuştur. Yeni kıyı şeridinin Mudanya'nın tarihsel dokusuyla bir ilişkisi olmadığı gibi Mudanyalıların özellikle yaz aylarında yüzme, deniz kenarında oturma, balık tutma gibi günlük sosyal aktivitelerini gerçekleştirecek alanları yaratmaktan da uzaktır.

Fotoğraf 1. 1940 Mudanya Sahil Şeridi (Emir Doğan Savaş Arşivi)

Fotoğraf 2. Mudanya sahili 1920 (Murat Işık Arşivi)

“Çocukluğum hem sokağımızda hem de sahilde geçti. Eğlence olarak yüzmek en hoşumuza giden şeylerdendi. Zamanımızı en çok yüzerek geçirirdik. Bir diğeri kıydan olta balıkçılığı. Ben bu konuda başarılı bir avcıydım. O zamanlar Bursa'ya özgü balık çeşitleri vardı. Şu anda yok çünkü onlar çeşitli

nedenlerle, denizin kirlenmesiyle, doğallığın bozulmasıyla birçok balık türü tükendi. Ben oltamı misinamı alıp sahile indiğimde, balık avladığımda bir saat içerisinde iki tavalık balık yakalayıp eve götürürdüm. Mudanya'nın en önemli markası olan Mütareke Binası var, onun sahilinde, onun duvarında arkadaşlarımızla toplanır, denizde çeşitli oyunlar oynardık. Bazen birbirimizi batırırdık bazen hoplayıp zıplayıp en önde olanın yaptığı hareketleri yapardık.”²⁰

“Deniz o zamanlar tertemizdi suyun dibi görünürdü. Buradaki sahilden bahsediyorum şu an üstü beton kaplı olan. Balığın çıkardığı kabarcığı görürdük abartmıyorum. İstiridyeler vardı midye çıkardı.”²¹

“Çocukluğumuz genelde yazın annemiz saat 10'da elimizden tutar denize götürür, saat 1'e kadar her gün yüzmeye götürürlerdi. Kıyıda her taraf kumsaldı. Kum, çakıl... Şimdiki gibi değil yani. Herkes buralardan denize giriyordu. İkiye kadar denizde yüzdürürler, oradan eve getirirler, yıkarlar, karnımız doyururlar, uyuturlardı. Genellikle bütün çocuklar öğlen uykusunu uyurdu.”²²

“Yazın zaten bütün gün denize giderdik, balık avlardık. Fakat bu gördüğünüz sahil değil, orası sonradan yapıldı. Sandallarımız vardı, gece yarısı sabahlara kadar balık yakalardık.”²³

“Birbirini hiç görmemiş veya konuşmamış olan geniş kitleler tarafından paylaşılan ortak bir geçmişin belleğini kapsayan kolektif bellek” (Olgun,2009) kamusal alanda, çağının koşulları ve gereklilikleri ile kendini yeniden üreterek varlığını sürdürür. Kent belleğinin aktarılmasında yapay bir itki görevi gören bayram gibi toplumsal etkinlikler ve ritüeller, kamusal alanda nesnelleşerek kolektif belleğin bir parçası haline gelir. Mudanyalıların Bayram Yeri olarak tarifledikleri mekân, halk arasında Eski Hamam ya da Yukarı Hamam olarak adlandırılan günümüzde Kültür Merkezi olarak faaliyet gösteren yapının yanında yer alan Selvilik Caddesindeki açık alandır. Caddeye ismini veren selvi ağaçları bayram yerinin etrafını sınırlamaktadır. Görüşmelerde Bayram Yeri tariflenirken bu ağaçlar güçlü birer referans olarak kullanılmıştır. Uzun yıllar özellikle dini bayramların kutlama yeri olan bu alan, geleneksel bayram kutlamalarının değişmesiyle işlevsiz hale gelmiştir. Güçlü bir bellek mekânı olmasına rağmen zaman içerisinde değişen kültürel alışkanlıklar, mekânın önemini kaybetmesine neden olmuştur.

“Bayram yerleri vardı. Dini bayramlar Selvilik Caddesi dediğimiz o meydanda yapılırdı. Halin üstünde bir hamam var, onun yan tarafındaki selvilerin oradaydı bayram yeri. Milli bayramlarda canlandırma yapılırdı. Tiyatrocu falan değillerdi. Birkaç kişi Yunan askeri olurdu, birkaç kişi Türk askeri olurdu. Askerler çıkıyorlardı, Türk askerleri onları denize kadar kovalıyorlardı. Denize döküyorlardı.”²⁴

“...Bizim çocukluğumuzda bayram yeri denilen yerde, bayram alanı kurulurdu. Hala yeri var orda. Şu an boş...6-7 tane selvi ağacı var çevresi böyle tel örgülerle korunuyor. Eski Hamam vardı orda kültür merkezi yapmışlar, ben görmedim henüz. Bayramlarımız orada geçerdi, salıncak kurarlardı selvilerin arasına. Atlar getirirlerdi binerdik para karşılığı.”²⁵

“Bayramlar bayram yerinde yapılırdı ilerde Kültür Merkezinin olduğu yerde. Salıncaklar, dönme dolaplar vardı, muhallebiciler, şekerciler, pamuk helvacılar vardı, faytonlar vardı, binerdik böyle buralarda fayton bizi götürür getirirdi. Büyük bir salıncak vardı birkaç çocuk oraya binerdik. Sallanırdık. Selviler var zaten o bayram yerinde. 4 tane galiba. Orda salıncak kurarlardı, tahtadan, büyük bir salıncak. Oradan inerdik faytona binerdik, oradan inerdik dönme dolaba binerdik, atlıkarıncaya binerdik.”²⁶

²⁰ M.A. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

²¹ İ.A. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

²² F.B. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

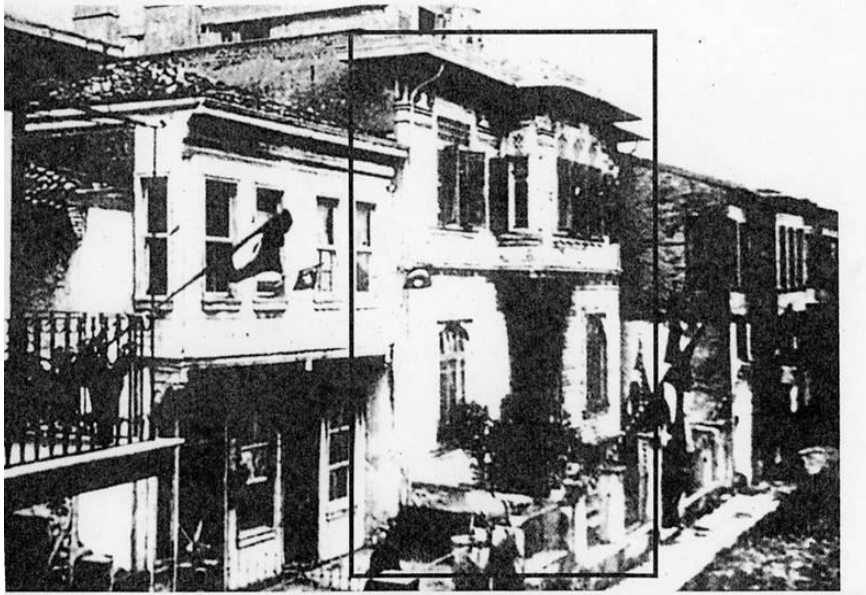
²³ E.D.S ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

²⁴ A.P. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

²⁵ E.E. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

²⁶ M.E. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

İsmi savaşı sonlandıran 1922 ateşkes görüşmelerinin gerçekleştiği Mütareke Evi'nden alan meydan, tanıklık ettiği tarihsel olaylar nedeniyle kentsel bellekte güçlü bir imge olarak kalmıştır. Bu alanda Mütareke Evi ve çevresinden söz etmek gerekirse, 19. yüzyılda yapılan ev, Hayri İpar tarafından çevresindeki evlerle birlikte satın alınmıştır. Mudanya tarihinde birçok yangın felaketi yaşamış ve kent hafızasına ait veriler yok olmuştur. Hayri İpar bu nedenle, Mütareke Evinin bitişiğinde yer alan evleri yıktırması ve 1937 yılında gerçekleştirilen restorasyonun ardından ev müze olarak kullanılmaya başlamıştır. Mütareke Meydanı'na ilişkin anlatılar genelde, İsmet İnönü heykelinin yerini alan Atatürk Heykeli üzerine şekillenmektedir. Daha önce yapıların yer aldığı meydan Cumhuriyetin ilk yıllarında, simge niteliği taşıyan Mütareke Evi'nin yangından korunması için boşaltılmış ve meydan haline getirilmiştir. Günümüzde milli bayramlara ait kutlamalar burada gerçekleştirilmektedir. Ayrıca son yıllarda mübadelenin yıl dönümünde bir anma etkinliği yapılarak, mübadelenin kolektif bellekteki izleri korunmaya çalışılmıştır. Mütareke Meydanı, hem milli bayramların gerçekleştiği ortak toplanma alanı olarak, hem tarihte önemli kişilerin anıları ile bağdaştırılmasıyla hem de kent belleğinin önemli simgelerinden olan Mütareke Evi, Atatürk Heykeli ve İsmet İnönü Heykeli gibi kent tarihinde simge niteliği taşıyan yapıları, anıtları içinde barındırması ile önemli bir bellek mekanıdır.

Fotoğraf 3. Mütareke Binası ve yakınındaki evler 1920 (Murat Işık Arşivi)

“Ulusal bayramlarda ise şimdi Atatürk Heykelinin olduğu yerde İsmet İnönü'nün heykeli vardı. Oranın önündeki meydanda okullar etkinlikler yapardı”²⁷

“Buraya özgü yapılan festivaller oluyor, yemek programları oluyor. Bizim bu Girit Mahallesi'nde yapılacak yemeklerin asgari buluş dedikleri, diken otudur bu, kökünden çıkarılır. Birde şevketi bostan ama bizde marasa derler bizim buranın kültürü odur. Bu festival Mütareke Meydanı'nda oluyor. Orda pişiriliyor, orda servis yapılıyor.”²⁸

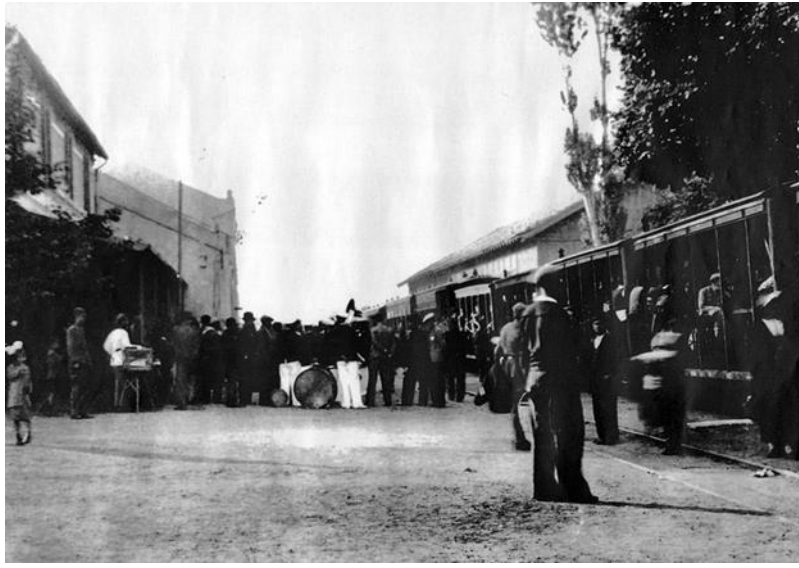
“...orda evler varmış. O evler istimlak olmuş ziraat bankası yapılmış. Heykelin oradaki park, meydan hep evler varmış. (...). Ön tarafında da evler istimlak oldu, Ziraat'ın önü park oldu. Yalnız ben o evleri fazla hatırlamıyorum. Yalnız büyüklerimizden duyduğum kadarıyla bilgim var. (...) Her yıl büyüklerimizi anmak için Mütareke'nin olduğu meydandan karanfil bırakıyoruz denize. Ama çocukluğumda yoktu.

²⁷ H.K. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

²⁸ N.A. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

Fotoğraf 4. Mudanya yamaçlarından Mudanya Tren İstasyonu 1940 (Necdet Çağlayan Arşivi)

Fotoğraf 5. Yörük Ali Panayırına giden topluluk ve bando, Mudanya Garı. 1945 (Necdet Çağlayan Arşivi)

“Tren 50’li yıllarda kalktı. O zamanları hatırlıyorum. (...) Her şey için kullanılıyordu. Bursa’yla ulaşımında kullanılıyordu. Hem yolcu taşıyordu hem mal taşıyordu. Mudanya İskelesi’yle Bursa arasında bir köprüydü. Ben gittim bir kere Bursa’ya trenle. Abim her gün gidip geliyordu lisede okurken. Kamyonların, otobüslerin rekabetine dayanamadı tabi, hem pahalı bir ulaşım aracıydı. Kamyonlar falan azdı o zamanlar, tren başlıca ulaşım aracıydı. Şu anda Montania Oteli olan yer tren istasyonunun gariydi.”³⁰

“Eski trene ben 8-9 yaşındayken bindim. Tren Abdülhamit zamanında yapılmış o zaman tabi buharlı trenler. Eski tren Mudanya’yla Bursa’yı bağlıyordu hem de o demiryollarında çalışanlar için iş koluydu. Montania’nın olduğu yer makas değiştirme yeri idi. (...) buradan kalkardı Siemens’in önünden bir köprü var, Işıklı yolundan Işıklı Köyü ondan sonra Yörük Ali İstasyonu, köylerden gelen yolcuları alırdı, ben oradan bindim trene, ondan sonra ikinci bir istasyon da Bademli, Geçit, Beşevler ondan Bursa’nın demir yolu oraya giderdi. Tren buharla çalışıyordu. Bizde o zamanlar kömür olayı pek olmadığı için ağaçlarla çalışıyordu, sonradan kömür geldi. Ve çok ağır yük taşıdığından, çok yavaş giderdi. Şöyle anlatırlardı ağır gittiğini; adam trenden atlıyor üzüm koparıp tekrar trene biniyor.”³¹

“Mürsel Köyünde bir viraj vardı, rüzgârlı havalarda tren oradan geçerken, virajı aldığı anda kim dışarı çıkarsa onun şapkası uçarmış. Ve çocuklar şapkaların yanına giderlermiş hem çocuklar şapka

³⁰ A.P. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

³¹ E.T. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

toplarmış hem bir geçim kaynağıymış hem de bir eğlenceleriymiş. Şapka avına çıkarlarmış, o viraj da dururlarmış, alırlarmış o şapkaları takarlarmış. Şapka tabi büyük bir kişinin ise bir milletvekilinin mesela jandarma öğleden sonra gelir o şapkaları toplarmış.”³²

“Trene bindiğimi hatırlıyorum. O zaman Yörükali’de bayram oluyordu. Trenle gidiyorduk. Çocuktum, 5-6 yaşındaydım, trenle Yörükali’ye, Yörükali Bayramı olurdu, Hıdırellez yani... Büyüklerimiz hazırlıklar yapar, giderdik orda üzüm zamanı oluyordu daha çok...”³³

Anlatılarda eskiden kilise olduğu vurgulanan yapı, kentteki en gösterişli Rum mimarilerinden biridir. Mübadelenin ardından Rumların kentten ayrılması ile 1980’li yıllara kadar boş kalan kilise, 1982 yılından itibaren 8 sene sinema olarak kullanılmıştır. 1993’de yapılan restorasyonun ardından kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilmiş ve halkın kullanımına açılmıştır. Kilise uzun yıllar Mudanya’da yer alması, Mudanya’ya ait en görkemli yapılardan biri olması, Mütareke Meydanı gibi kentlinin özellikle milli bayramlarda bir araya geldiği önemli buluşma ve toplanma alanının sınırında yer alması ve kentlinin anlatılarında sıklıkla dile getirdiği, kolektif bellekte yer alan İkizler Çeşme ve çınar ağaçları gibi kentsel peyzaj öğeleri ile aynı açık alanı paylaşmasıyla önemli bir kentsel bellek mekânı niteliği taşımaktadır.

“Yazlık sinemalar vardı. Birkaç yerdeydi şimdi oralar bina oldu. Arsaydı o zamanlar. Sandalyeler vardı yazlık filmler gelirdi, giderdi. Birde şimdi Uğur Mumcu Kültür Merkezi dediğimiz yer, orası da sinema olarak bir süre kullanıldı. Kışlık sinema olarak kullanıldı.”³⁴

“1924’teki mübadele sonucunda buradan ayrılan Rumlar giderlerken, bugün Uğur Mumcu Kültür Merkezi olarak kullanılan Büyük Ortodoks Kilisesine ait enstrümanları yanlarında götüremedikleri için bir okulun bahçesindeki boş olan su şadırvanına saklamışlardır. Geri geldiğimizde yeniden kullanalım diye tabi hiçbir zaman geri gelmediler. Girit’ten buraya göç eden Türkler tesadüf eseri bu kilise enstrümanlarını buluyorlar ve bu enstrümanları kullanarak kendi aralarında bir bando takımı kuruyorlar.”³⁵

Fotoğraf 6. 18 Mart 1940 Köy Günü Kutlama Töreni, arkada görülen büyük çınar ve İkizler Çeşme, sağdaki yapı Uğur Mumcu Kültür Merkezi (Emir Doğan Savaş Arşivi)

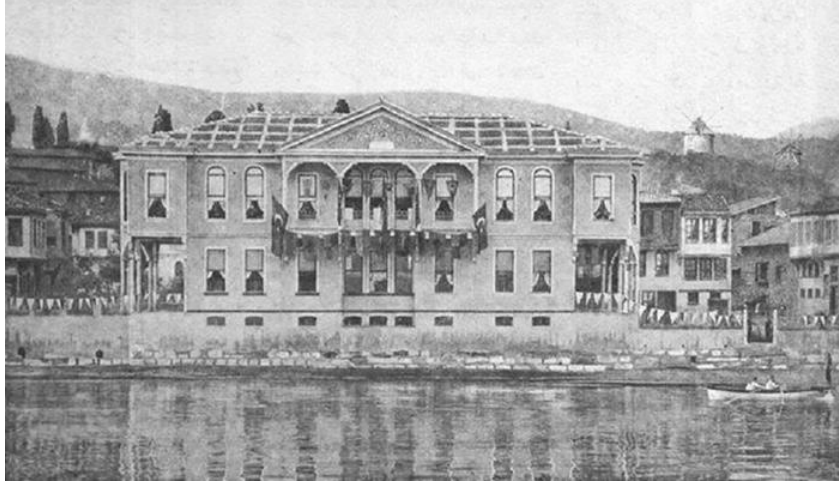
³² A.P. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

³³ M.E. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

³⁴ S.K. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

³⁵ M.I. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

Yangın, deprem, savaş gibi toplumun gündelik yaşamını kesintiye uğratan ve sosyal hayatı yeniden şekillendiren olaylar kolektif belleğin önemli bir parçası oluşturmaktadır. Anlatılarda sıklıkla bahsedilen Eski Hükümet Konağı, 1974 yılında çıkan yangınla yok olmuştur. Mudanya belleğine ait olan, Osmanlı arşivleri, nüfus bilgileri bu yapının içerisinde depolanmaktadır. Dolayısıyla Mudanya'nın tarihine ilişkin birçok yazılı kaynak yanarak yok olmuştur. Günümüzde Hükümet Konağı'nın yer aldığı alan doldurularak, yürüyüş ve dinlenme alanı yapılmıştır.

Fotoğraf 7. Yanan Hükümet Binası 1905 (Murat Işık Arşivi)

“Eski Hükümet Konağı bugünkü kaymakamlığın hemen karşısında yer alıyordu. Bu binanın yarısı direkler üzerinde denizin üzerindedir.”³⁶

“...yanan Hükümet Binası'nın yan bahçesinde eski bir çeşme vardı. O çeşmeden kovayla eve çok su taşımışım. Evimize yakındı.”³⁷

Kolektif belleğe referans sağlayan, ticari, kültürel ve idari yapılar, üretim birimleri toplumsal ilişkiler üzerine kurulan ortak bir yaşamın dolayısıyla ortak bir belleğin nesnesi niteliğindedir. Bellek mekanları geçmişe bugüne bağlama niteliğiyle, kolektif belleğin yeniden üretilirken korunmasını sağlayan simgelerdir. Mudanya'da birçok ticari mekân, üretim birimi ve konutlar kişilerle bağdaştırılmaktadır. Bu durum kolektif belleği yaratan önemli unsurlardan birinin de sözel imgeler olduğunu göstermektedir. Örneğin; Vedat Bakkal, Pekmanların Evi, Manav İrfanının Dükkan'ı, Cemalakinin Yeri... Mudanyalılar tarafından en çok tekrarlanan yer isimleridir.

“...Bakkallar yok artık, onlar bitti, hiç kalmadı... Hemen şurada yolun üzerinde Cemalaki vardı, Girit'ten gelme. Onun dükkânı bir tür alışveriş merkeziydi o zamanlar. Ne ararsan bulurdun. Hemen bu sokağın arkasında park olan yer. Şimdi orayı park yaptılar. Bakkal Vedat var bir de unutamadığım esnaf. Hala yaşıyor o, bakkalı da Mustafa Kemal Paşa Caddesi üzerinde.”³⁸

“İhtiyaçları karşılamak bugünkünden kolaydı. Cemalaki'ye gittiğinde ne istersen bulurdun. Birde bakkallar bugünkü marketlerden farklı olarak bir güvenceydi. Senin bankandı. Borç para alırdın, veresiye alışveriş ederdin, anahtar bırakırdın oğlun gelince verirdi.”³⁹

“...çocukluğumda zenginliğini bize Cemalaki'nin gemi alacak kadar parası var diye anlatırlardı. Cemalaki'nin de mağazası hemen bu bizim belediyenin arkasında bir boş arsa var oradaydı. O adam Mudanya'nın bütün ihtiyacı olan şeyleri karşılardı ama dükkanına girdiğin zaman hiçbir şey yokmuş

³⁶ M.I. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

³⁷ M.A. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

³⁸ E.E. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

³⁹ A.P. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

gibi gelirdi, ama ne bulursan... Ampulden tut, hayvanın yularından... Büyük marketlerde olmayan şeyler orada bulunurdu. Millet akıl erdiremezdi.”⁴⁰

Kentlinin kolektif belleğini yaratan unsurlardan bir tanesi de dönemin siyasi ve askeri koşullardır. Mudanya’da yer alan alaya ilişkin anlatılar çoğunlukla II. Dünya Savaşı sırasında Mudanya’da kurulan 70. Alay’a referans vermektedir. Bu dönem Mudanya’da bulunan 70. Alay, kentteki sosyal yaşamın şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Ancak görüşmeler sırasında en çok referans verilen Alay Kahvesi’nin sözlü tarihine ilişkin çelişkili ifadeler olmasına rağmen, bu mekân Mudanya’nın tarihinde birçok döneme tanıklık etmesiyle önemli bellek mekanlarından birisi olmuştur. Kentlinin önemli bir sosyalleşme mekânı da olan Alay Kahvesi bu özelliğiyle kolektif belleğin yeniden üretilmesinde rol almaktadır.

“Askere verilen ekmeğin adı tayındı. Bu tayın daha ucuz oluyordu, asker ihtiyacının fazlasını o mahallelerde satıyordu, insanlar alıyordu tayını, tayın tabi has ekmek beyaz ekmek gibi un değil, biraz daha buğday unu, karışık un kullanıyorlardı. Daha besleyiciydi daha sağlıklıydı, bugün de herkes o ekmeği arıyor zaten.”⁴¹

“Askerlerin yemekhanesi vardı, Leylekli Park var ya şimdi orası askeriye’nin yemekhanesiydi. Orda yemekler pişerdi, askerler onları tabura götürürlerdi, tahinli ekmekleri. Askerlerin ekmeğine tahinli ekmek derlerdi. O ekmekler daha güzel olurdu. Ucuza satarlardı bizde alırdık. Hem o ekmekler daha besleyici daha lezzetliydi. Askerleri görürdük yemekleri taşırken. Zaten bir sürü kişi de askerlerle evlendi Mudanya’da.”⁴²

“İşgal döneminde, Yunanlılar işgal ediyor burayı İngilizlerin denetiminde ve burada yaşayan gençlerin hepsi cephede olduğu için eli silah tutan, kalanlar yaşlılar. Yaşlı erkeklerin hepsini oraya kapatmışlar, kilitlemişler. Aç susuz günlerce. Bir alay insanı oraya doldurmuşlar. Alay Kahvesi’nin adı oradan geliyor.”⁴³

“Alay Kahvesi şu anda duruyor. Tamamen Rumlardan kalmış, çok klasik, tamamen ağaçtan yapılmış tarihi bir kahve Alay Kahvesi. Hala işlerliğini koruyor. Bunun Alay Kahvesi olmasının en büyük sebebi cumhuriyetle beraber 70. Alay kurulmuş burada, askeri alay. Çok büyük bir alay ve kalabalık olduğu için kahvenin adı da Alay Kahvesi olmuş.”⁴⁴

Şükrü Çavuş işgal döneminde düşmana ilk kurşunu sıkan asker olarak Mudanyalıların tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu isim Mudanya’nın birçok kamusal alanına verilmiştir. Şükrü Çavuş İlkokulu ise 1923 yılından beri birçok Mudanyalının eğitim gördüğü ilk ilkokul olması özelliğiyle kolektif belleğin bir parçası olmuştur. Okullar milli bayramların kutlandığı, ilk arkadaşlık ilişkilerinin ve deneyimlerin yaşandığı toplumsal mekanlardır.

“...Mudanya’da 2 tane önemli ilkokul vardı. Bir tanesi Şükrü Çavuş İlköğretim Okulu; Giritli Mahallesi’nde diğeri 12 Eylül İlköğretim Okulu; yerli mahallesinde. Ben 12 Eylül’de okumuştum ve aidiyet anlamında kendimi oraya Şükrü Çavuş’tan daha yakın görüyordum. Özellikle bayramlarda, büyük bir şevkle heyecanla hazırlık yapardık. Hatta 23 Nisan’da bu iki okul arasında bayram etkinliklerinde ne gibi farkındalık yaratıyorlar, ne gibi özellik sunuyor şeklinde yarışma vardı.”⁴⁵

⁴⁰ E.T. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

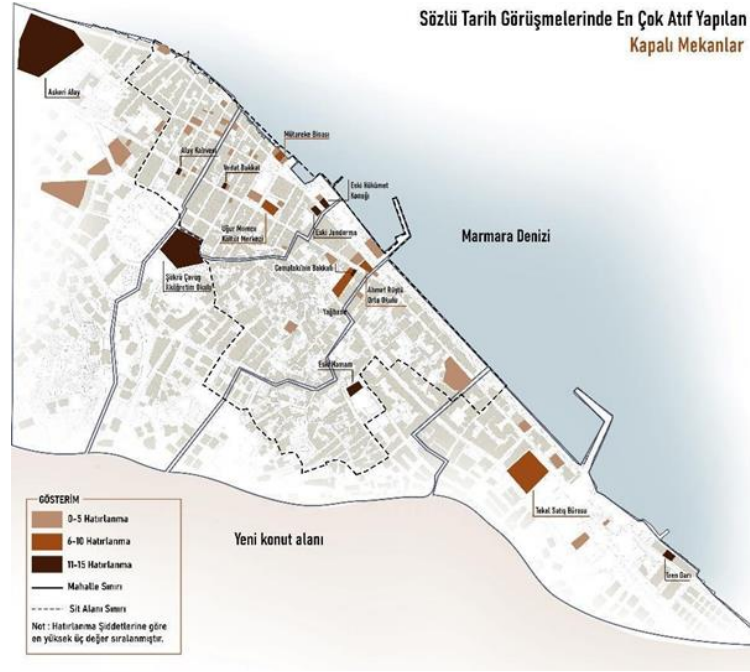
⁴¹ S.K. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

⁴² N.A. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

⁴³ M.I. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

⁴⁴ F.B. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

⁴⁵ M.A. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

Şekil 3. Sözlü tarih görüşmelerinde en çok atıf yapılan kapalı mekanlar

4.3.7. Güzergâhlar

Girit Mahallesi ve Yerli Mahallesi'nin kesiştiği Mustafa Kemal Paşa Caddesi, ticari faaliyetlerin yoğun bir şekilde yer aldığı kentin geleneksel ticari aksını olması özelliğiyle Mudanya'nın ticari kimliğini oluşturmaktadır. Bakkal, manav, fırın, kasap ve nalbant, ayakkabıcı gibi geleneksel iş kolları uzun yıllar Mustafa Kemal Paşa Caddesi üzerinde yer almıştır. Kentlinin anlatılarında yer alan ticari faaliyetler bu caddeye referans vermektedir. Günümüzde birçok geleneksel iş kolu yok olmasına rağmen bu cadde üzerinde varlığını koruyan, önemli bellek mekanları yer almaktadır. Geleneksel ticaret aksı kentlinin en çok karşılaştığı, yürüdüğü ve zaman geçirdiği alanlardan biri olarak belleğin üretildiği, sosyal alanlara örnek oluşturmaktadır. Mustafa Kemal Paşa Caddesine ilişkin arnavut kaldırımı ve dut ağaçları gibi kentsel peyzaj öğelerinden oluşan referanslara günümüzde rastlanmamaktadır. Zaman içerisinde değişen ticari ilişkiler ve sokak düzenlemeleri kolektif belleğin kesintiye uğramasına neden olmuştur.

Fotoğraf 8. Mustafa Kemal Paşa Caddesi'nin taş kaplı olduğu yıllar 1941 (Emir Doğan Savaş Arşivi)

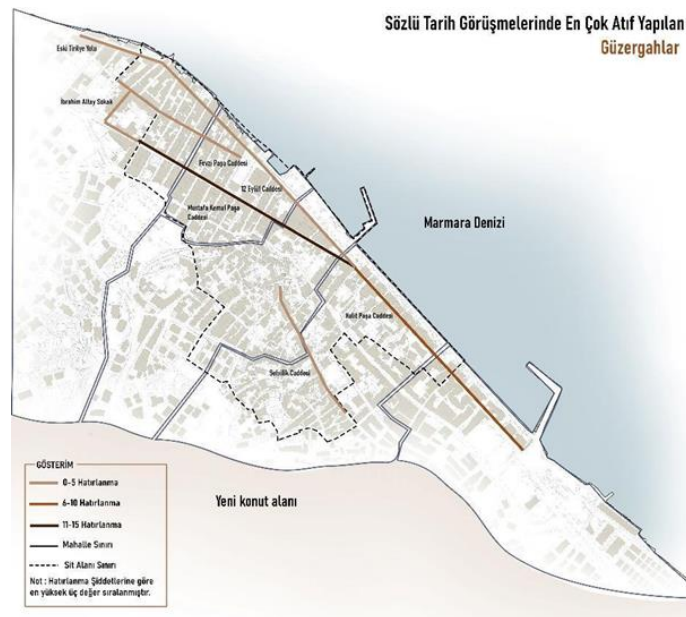

Fotoğraf 9. 1930'lu Yıllarda Mustafa Kemal Paşa Caddesi ile 12 Eylül Caddesinin Kesiştiği Eski Belediye Önünün Halit Paşa Caddesi Üzerinden Çekilmiş Fotoğrafı Bayraklı Bina Eski Belediye Binası (E.D.S. Arşivi)

“Bu cadde de eskiden kasap, fırın, manav bunlar gibi esnaflar vardı, birlik beraberlik içindeydik. Bak şuradaki Deniz Bank'ın olduğu yer ekmek fırınıydı çok yakın arkadaşımı birbirimizle takas yapardık. Ondan aldığım ekmek kadar manavımdan ürün verirdim. Akrabadan yakındık.”⁴⁶

“Bakkal Vedat var bir de unutamadığım esnaf. Hala yaşıyor o, bakkalı da Mustafa Kemal Paşa Caddesi üzerinde.”⁴⁷

“Buradan Giritliler gittiği için yeni halk esnaflığı bilmiyor, sanatkâr yok o zamanlar araba traktör yoktu, eşekler beygirler vardı. Beygirlerin ayaklarına nal yapmak, eşeklere nal takma, kösele takmak, semer yapmak, köfün yapmak, o yükü taşıyabilmesi için. İşte berber, ayakkabıcı, marangoz... Genellikle gelen Giritliler bayağı gelişmişlerdi bu konularda. Oradan o bilgilerle gelmişler. Geldikten sonra Mudanya'da bunları oturtmuşlar, halka öğretmişler. Mudanya'nın ekonomisine katkı yapmışlar.”⁴⁸

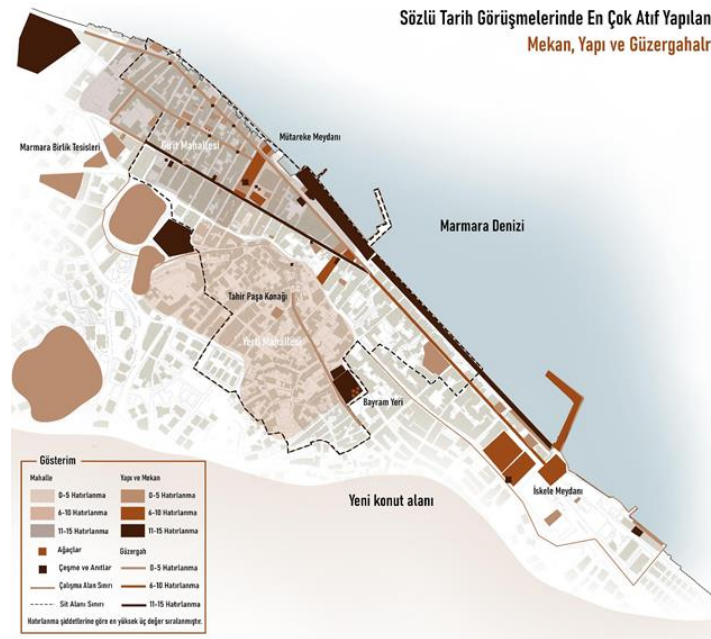

Şekil 4. Sözlü tarih görüşmelerinde en çok atf yapılan güzergahlar

⁴⁶ İ.A.E. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

⁴⁷ E.E. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

⁴⁸ F.B. ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, 2020 Mudanya.

Şekil 5. Sözlü tarih görüşmelerinde en çok atıf yapılan mekân, yapı ve güzergahlar

5. Sonuç

Bu çalışmada kolektif belleğin mekanla kurduğu ilişki sözlü tarih anlatıları ışığında aktarılmaya çalışılmış ve bellek mekanlarının tarih içerisinde geçirdiği değişim ve bu değişimin belleğe etkisi değerlendirilmiştir. “Kentsel Bellek ve Kentsel Mekân İlişkisi” bölümünde değinildiği gibi belleğin insan edimleri ile kurduğu ilişki birkaç açıdan ortaya konmuştur. Kent belleği bir imge halinde, kentin yaşayanları ve gözlemcileri içinde sürekli bir dönüşüme tabii tutularak var olmaktadır. Özellikle kültürel bellek üzerine özgün bir bakış açısı sunan Assmann (2022) bunu belleğin üç hatırlama biçimi şeklinde tariflemektedir. Kolektif belleğin parçası olan mekânın, kentlinin belleğinde nasıl yer aldığı sorusuna Mudanya örneği üzerinden yanıt aranmıştır.

Kişilerin mekânı dair anlatıları, belleklerdeki mekanla ilişkilendirdiği tüm simge ve ritüellere gönderme yaparak şekillenmektedir. Bu bağlamda Assmann'ın mekânda cisimleştirilen bir belleğin varlığının temellerini Mudanya'da bulmak mümkündür. Mudanya örneğinde, mübadelenin ardından kentsel yaşamın yeniden şekillendiği görülmektedir. Bu dönem ticari, sosyal ve siyasi hayatta yaşanan değişimler ile iki farklı kültüre mensup insanların kentsel mekânda yeni bir yaşam biçimi oluşturmasıyla sonuçlanmıştır. Mudanya'nın anlatılarda geçen özgün dokusunun bu dönemde oluştuğu söylenebilir. Kentsel mekân da bu ortak ve aynı zamanda birbirinden farklılaşan kültürlerin yaşamları ışığında şekillenmiştir. Öte yandan Assmann'ın vurguladığı “bir gruba bağlılık çerçevesinde örgütlenen kültürel bellek” olgusu, tüm biçimleriyle Mudanya'da da karşımıza çıkmaktadır. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, belleğin belirli bir gruba aidiyet üzerinden kimliklerin inşasına referans vermesi, Mudanya özelinde Girit Mahallesi ve Yerli Mahallesi olarak ayrıışan kent katmanları arasındaki farklı kültürel kodlarda izlenebilir. Giritli aileler ve Yerli ailelerin kendilerine ait kültürlerinin birbiri içinde eriyerek ortak bir Mudanya kimliği yarattığını söyleyebiliriz. Bu kimliğin oluşum sürecini, bir grubun diğeri üzerinde egemenlik kurması şeklinde değil, ortak yaşam pratikleri geliştirirken aynı zamanda kendi kültürel değerlerini de yaşatarak varlıklarını sürdürmeleri şeklinde tanımlamak doğru olacaktır. Mudanya'daki yaşam pratiğinin yarattığı kentli kimliğine içkin olan Giritli-Yerli kültürel ayrışması, kentin ekonomi politik dönüşümü ve nüfus hareketliliği ile birlikte kimliklerin varoluşsal koşullarında yaşanan değişim, aynı zamanda bellek yıkımının da bir göstergesi olarak okunabilir. Assmann'ın tartıştığı bir diğerkavram olan “tarihin yeniden kurulması”, kentsel mekânın değişmesi gibi, belleğin içeriğinin de güncel koşulların değişimine ve benzer bellekleri taşıyan kimliklerin gelecek tahayyülünün

değişmesine atıf yapmaktadır. Bu anlamda bellek, değişimler gösterebilen dinamik bir kavram olarak karşımıza çıkarken, bu belleğin tarihsel başlangıcına atfedilen ilkelerinin ve ruhunun tamamıyla kaybolması anlamına gelmemektedir. Kolektif belleğin devamlılığını sağlayacak düşünsel ve pratik araçlardan uzaklaştırılan yaşam dinamiği, belleği yeniden üretme kapasitesi elinden alındığı ölçüde sıradanlaşmaktadır. Mudanya bu önermeye uygun bir biçimde kent belleğini yeniden üretmesini sağlayacak bütün yetilerden koparılmıştır. Mekânın inşasında belleğin bir parametre olarak kullanılmadığı senaryolarda belleğin mekanla kurduğu ilişki zamanla güçsüzleşir. Mudanya'nın 1950'lerden sonra yaşadığı mekânsal değişimler de bellek üzerinde yıkıcı bir etki yaratmıştır.

1950'li yıllarla birlikte Mudanya'nın kimliğine ait olmayan sanayi faaliyetlerinin kentte gelişmesi ve bu sanayi faaliyetlerinin yarattığı ihtiyaçlar Mudanya'nın sahip olduğu çok katmanlı kentsel dokunun üstüne yeni bir yaşam biçimi eklemlenmesi ile sonuçlanmıştır. Sanayi için gerekli ulaşım bağlantılarının oluşması, gelen nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak sosyal alanların yaratılması, yeni konut alanlarının oluşturulması Mudanyalıların kentsel belleğini oluşturan mekanların dönüşümünü ve yıkımını zorunlu hale getirmiştir. Gelişen sanayi faaliyetlerinin yanı sıra Mudanya'nın sahip olduğu ılıman iklim koşulları bu bölgeyi ikincil konut yapımı için de cazip kılmıştır. Dolayısıyla kentsel mekân yeni ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenirken Mudanya'da yaşayan ailelerin kolektif belleğini oluşturan mekanlar ve mekânsal öğeler bu ihtiyaçların karşılanması sürecinde yok edilmiştir. Bu durum kentsel belleğin tutunacağı referansları bulmayı zorlaştırmıştır.

Çırak ve Sarıkaya (2023)'ya göre: "Koruma geçmiş ve gelecek arasında bağ kuran bir olgudur." Koruma geçmişe ilişkin veriler yardımıyla bugünü oluşturan koşulları kendi bağlamında değerlendirilmesini sağlar, geçmişten gelen bilgiyi gelecek kuşaklara tarafsız ve doğru bir şekilde aktararak, bu bilginin kendi tarihsel çerçevesinde değerlendirilmesini bu sayede geleceğe dair sağlıklı öngörüler geliştirmesini olanaklı kılar. Koruma, bugünü anlama ve geleceği yorumlama da üstlendiği bu rol ile kentsel belleğin sürdürülmesindeki nihai yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. (Çırak ve Sarıkaya, 2023) Ne yazık ki yıllar içerisinde Mudanya'da neoliberalizmin etkisinde gerçekleşen dönüşümlerden koruma planları da payını almıştır. Bir zamanlar Mudanya'nın kentsel kimliğini tanımlayan, zeytincilik, ipek böcekçiliği, Girit Mahallesi, Yerli Mahallesi, sahil kasabası gibi ifadeler neoliberal kentleşmenin yarattığı yıkımla yerini günübirlik turizm ve sanayi kentine bırakarak kentsel kimliği yaratan bütün özellikler sermayenin birer aracı haline getirilmiştir. Koruma planı çerçevesinde gerçekleştirilen müdahaleler turizm faaliyetleri ile yeni rant alanları yaratmaktan öteye geçememiştir. Kentsel sit alanı içerisinde gerçekleştirilen müdahaleler alan kullanıcılarının günlük faaliyetlerini gerçekleştirme olanaklarını kısıtlamıştır. Bu durum Mudanya sakinleri için bir kimliksizleşme süreci başlatmıştır. Özellikle günü birlik turizm ve sayfiye alanı olarak görülen kentte, kentli için değil turistler için kurgulanan mekânsal düzenlemeler Mudanya'nın kentsel dokusuna zarar vermiştir. Bu durum kenti kendi talepleri doğrultusunda şekillendiren ve deneyimleyen kullanıcıların, kentsel mekandaki hızlı değişimlere adapte olmasını zorlaştırmıştır. Dolayısıyla kentlinin hem mekânın hem de belleğin yeniden üretim sürecinden koparılmasına neden olmuştur. Kentteki bu hızlı değişimler kentsel belleğin tutunduğu referansların da ortadan kaldırmıştır. Koruma planı çerçevesinde gerçekleştirilen, yanlış müdahaleler kentsel bellek referanslarını yok ederek, belleğin yanlış aktarılmasına neden olmaktadır. Mekânda gerçekleşen her türlü değişim, belleğin yıkımı, belleğin sürdürülmesi veya belleğin çarpıtılmasına neden olabilir. Bu bağlamda koruma planlarının bellek ile ilgili, veri toplama sürecinden, analizlere, plan çizim ve uygulamalara kadar olan her süreçte toplumsal bellekten gelen veriyi kullanması gerekirken, koruma çalışmalarının somut olan kültürel değerlerin korunmasından öteye gidemediğini, bu mekanların ise sadece yapı ölçeğinde kendi bağlamından ve işlevinden kopuk bir şekilde korunmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bu durum korumanın temel amacı olan geçmişten öğrenmeyi zedeleyerek geleceğin kurgulanmasında sorun yaratmaktadır. Dolayısıyla kentsel belleğe ilişkin verilerin koruma planı başta olmak üzere tüm ölçeklerdeki plan kararlarına dahil edilmesi, kent kimliğinin ve dolayısıyla kent belleğinin korunmasında büyük önem taşımaktadır.

Mudanya’da bellek mekanlarının fonksiyonel değişimleri, işlevsizleşmesi, ekonomi politik gelişmelerin yarattığı tek tipleşme, göçle birlikte doğan yeni kentsel ihtiyaçların plansız bir şekilde çözülmeye çalışılması, koruma planlarının somut olmayan kentsel mirası korumaya yönelik eksiklikleri, kentin özgün kimliğini yaratan bellek referanslarını tehdit etmektedir. Çalışmada elde edilen veriler göstermektedir ki; kentsel belleğe ilişkin veriler planlama disiplinin içerisinde kullanılmadığı ölçüde bellek mekanları yok olma eğilimi içindedir. Mudanya özelinde yaşanan hızlı değişim, mevcut neoliberal kentleşme politikalarının yarattığı tüm kentler için geçerlidir. Kentlerin hızla büyümesine paralel olarak sürekli yıkılan ve yeniden yapılan bir belleğin, toplumun ve onu oluşturan kimliklerin gelişimine katkı sağlayamayacağı açıklıkla görünmektedir. Sonuç olarak, bu araştırma mekânın, fiziki sınırlarını aşan niteliğiyle belleğin dinamik bir aktörü olduğunu ve bu aktörü kentsel mekânın planlanması sürecinde bir araç olarak kullanarak bireylerin bağ kurabildiği kentsel mekanlar yaratabileceğini göstermektedir. Ancak bu bağlamda yaratılan ve gelişen kentsel mekanlar birer bellek mekânı olarak karşımıza çıkabilir.

Teşekkür

Makalenin yazım sürecinde fikir ve önerileriyle destek olan Doç. Dr. Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK, Okan SÜMER ve Orkan KALP'e, sözlü tarih görüşmelerinin yapılmasında katkısı olan Dilan Melisa ÖZSOY ve Batuhan ÖZBEK'e ve bu çalışmanın oluşmasında anılarıyla katkı sağlayan Mudanya sakinlerine teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Al, M. (2011). Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası–Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme. *İdeal Kent Dergisi*, (4), 22-36.
- Assmann, J. (2022). *Kültürel Bellek.: Ayrıntı Yayınları*.
- Connerton, P. (2021). *Modernite Nasıl Unutturur.: Sel Yayınları*.
- Çırak, A.A. ve Sarıkaya Y.E. (2023). Bir Koruma Sorunsalı Olarak Mekânsal ve Kentsel Belleğin Yitimi. *Tasarım Kuram Dergisi*, 19(39), 427-448.
- Genç, H. (2014). *Mudanya’nın Zor Yılları*. Bursa: Mudanya Belediyesi.
- Halbwachs, M. (2023). *Kolektif Bellek.: Pinhan Yayınları*.
- Köksoy Karpat, G. (2009). Tarihsel Alanlarda Sözlü Tarih Bilgisine Dayalı Kentsel Tasarım Kriterlerinin Oluşturulması: Kemeraltı Anafartalar Caddesi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.
- Nora, P. (2022). *Hafıza Mekanları. : Doğu Batı Yayınları*.
- Olgun, İ. (2009). *Kentsel Değişim Sürecinde Kentsel Okuma ve Bellek İlişkisi*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen bilimleri Enstitüsü Şehircilik Anabilim Dalı.
- Özsüle, Z. (2005). *Yerleşimlerin Korunması Açısından Kültürel Peyzaj Değerlendirilmesi: Mudanya Örneği*. *Yayınlanmış Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Sümer, O. (2024). *Bellek Üreticisi Olarak Sinematografik İmge: Aftersun Örneği*. Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı.

Ünlü, T.S. (2017). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekân İlişkisi: Mersin Örneği. Planlama Dergisi, 27(1), 75-93.

Yıldız, B. (2001). Mudanya'nın Kuruluşu ve Gelişmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı.